

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»
Кафедра економіки та фінансів

Михайлюк Алла Михайлівна

УДК 658.147(8).2

Кваліфікаційна робота магістра
«Джерела фінансування суб'єкта підприємницької
діяльності та напрями їх оптимізації»

072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.М. Михайлюк

Науковий керівник

Кузьмінський Володимир Зигмунтович
к.е.н., доцент

Київ – 2026

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

завідувач кафедри економіки та фінансів

_____ Ігор Румик

« ___ » _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

МИХАЙЛЮК АЛЛИ МИХАЙЛІВНИ

Ступінь вищої освіти - магістр

Галузь знань - 07 Управління і адміністрування

Спеціальність - 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Освітня програма – Фінансова аналітика та фінансові ринки

Тема роботи	Джерела фінансування суб'єкта підприємницької діяльності та напрями їх оптимізації
Номер та дата наказу про затвердження теми	№ 101-9 від 21.11.2024 р.
Науковий керівник	Кузьмінський Володимир Зигмунтович, кандидат економічних наук, доцент
Вихідні дані до роботи	Нормативно-правові акти України з регулювання підприємницької діяльності та фінансування бізнесу; аналітичні та статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України та Національного банку України; монографії, статті, наукові праці українських і зарубіжних учених; фінансова звітність ФОП
Постановка завдання	Теоретично обґрунтувати сутність, класифікацію та структурні особливості джерел фінансування суб'єкта підприємницької діяльності, з урахуванням сучасних умов економічного розвитку. Проаналізувати фінансовий стан та структуру джерел фінансування. Оцінити ефективність використання власних і залучених джерел фінансування та встановити рівень залежності підприємства від зовнішніх ресурсів. Розробити практичні рекомендації з оптимізації джерел фінансування.
Посилання на джерела інформації (не більше п'яти найменувань, які рекомендує науковий керівник)	1. Економіка відновлення: навчальний посібник / за ред. В.І. Грушка. Київ : Університет «КРОК», 2023. 221 с. 2. Румик І. Плетенецька С., Царенок О. Особливості управління фінансовими ресурсами підприємств в умовах воєнного стану. <i>Вчені записки Університету «КРОК»</i> . 2023. № 4(72). С. 9-19. 3. Кузьмінський В., Пилипенко О., Попович Д. Фінансово-господарська діяльність та податок на прибуток підприємств: контрверсійність інтересів. <i>Вчені записки Університету «КРОК»</i> . 2023. №4(72). С. 20-28. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-20-28

	4. Кучерук М.В., Румик І.І., Кузьмінський В.З., Шуневич А.С. Теоретико-методичні засади оподаткування суб'єктів малого підприємництва та його вплив на господарську діяльність. <i>Економіка невизначеності: практичний погляд на проблему: монографія</i> / за ред. В.І. Грушка. Київ: Університет «КРОК», 2021. С. 72-135.
Вимоги до кваліфікаційної роботи	Кваліфікаційна робота має передбачати розв'язання складної задачі або проблеми за темою роботи, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Дата видачі завдання 23.12.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання	Примітка
1	Вибір напрямку дослідження	20.11.2024	<i>Виконано</i>
2	Затвердження теми кваліфікаційної роботи та призначення наукового керівника	21.11.2024	<i>Виконано</i>
3	Затвердження завдання на кваліфікаційну роботу	23.12.2024	<i>Виконано</i>
4	Розробка концепції кваліфікаційної роботи. Затвердження плану досліджень.	01.03.2025	<i>Виконано</i>
5	Підготовка першого розділу роботи	01.07.2025	<i>Виконано</i>
6	Підготовка другого розділу роботи	30.09.2025	<i>Виконано</i>
7	Підготовка третього розділу роботи	02.12.2025	<i>Виконано</i>
8	Підготовка вступу та висновків	12.12.2025	<i>Виконано</i>
9	Підготовка джерельної бази	15.12.2025	<i>Виконано</i>
10	Подання роботи на перевірку на плагіат	18.12.2025	<i>Виконано</i>
11	Виконання наукової складової роботи	19.12.2025	<i>Виконано</i>
12	Проходження попереднього захисту	20.12.2025	<i>Виконано</i>
13	Доопрацювання роботи з врахуванням зауважень	09.01.2026	<i>Виконано</i>
14	Зовнішня експертиза, отримання відгуку наукового керівника та подання роботи на кафедру	11.01.2026	<i>Виконано</i>
15	Захист кваліфікаційної роботи	18.01.2026	<i>Виконано</i>

Здобувачка _____

Алла МИХАЙЛЮК

Науковий керівник _____

Володимир КУЗЬМІНСЬКИЙ

АНОТАЦІЯ

Михайлюк А.М. Джерела фінансування суб'єкта підприємницької діяльності та напрями їх оптимізації. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, освітня програма Фінансова аналітика та фінансові ринки. ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2026.

Робота присвячена дослідженню джерел фінансування суб'єкта підприємницької діяльності та визначенню шляхів їх оптимізації. Проаналізовано структуру та ефективність використання власних і залучених фінансових ресурсів підприємства. Запропоновано напрями вдосконалення структури капіталу та підвищення фінансової стійкості підприємства.

Ключові слова: мале підприємство, фінансові ресурси, фінансування, структура капіталу, оптимізація.

SUMMARY

Mykhailiuk A.M. Sources of financing of a business entity and directions of their optimization. Manuscript.

Master's qualification work on specialty 072 Finance, Banking, Insurance and Stock Market, Educational program Financial Analytic and Financial Markets. KROK University, Kyiv, 2026.

The work is devoted to the study of sources of financing of a business entity and identifying ways to optimize them. The structure and efficiency of using internal and external financial resources of the enterprise are analyzed. Recommendations for improving the capital structure and enhancing the financial stability of the enterprise are proposed.

Keywords: small business, financial resources, financing, capital structure, optimization.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ ФОП	10
1.1. Особливості правового статусу та економічної діяльності ФОП	10
1.2. Класифікація джерел фінансування для ФОП	18
1.3. Чинники, що впливають на вибір джерел фінансування ФОП	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСУВАННЯ ФОП В УКРАЇНІ	30
2.1. Динаміка розвитку малого підприємництва та особливості діяльності ФОП	30
2.2. Оцінка доступності джерел фінансування для ФОП.....	38
2.3. Основні проблеми та виклики у фінансуванні ФОП.....	44
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ ФОП.....	53
3.1. Використання державних програм підтримки.....	53
3.2. Розвиток альтернативних джерел фінансування	61
3.3. Рекомендації для ФОП щодо покращення фінансового планування	69
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що в умовах поствоєнного відновлення економіки України та реформування фінансової системи питання ефективного фінансового планування набуває стратегічного значення. Для ФОП, які працюють у сфері малого бізнесу, фінансова стабільність є запорукою їх виживання, конкурентоспроможності та розвитку. Недостатня увага до управління грошовими потоками, відсутність системного бюджетування, обмежений доступ до кредитних ресурсів і низький рівень фінансової грамотності значно знижують ефективність діяльності підприємців. Тому розроблення практичних рекомендацій щодо оптимізації фінансового планування для ФОП має не лише наукове, а й прикладне значення для забезпечення стабільності підприємницького сектору та загального економічного зростання держави.

Сучасний розвиток економіки України характеризується активною трансформацією бізнес-середовища, цифровізацією фінансових процесів, зростанням ролі малого підприємництва та необхідністю адаптації до нових умов ведення господарської діяльності. У таких реаліях особливого значення набуває ефективне фінансове планування та управління фінансовими ресурсами, зокрема у діяльності фізичних осіб-підприємців (ФОП), які формують основу малого бізнесу та є рушійною силою регіонального розвитку, створення робочих місць і наповнення бюджетів. Водночас нестабільність макроекономічної ситуації, вплив воєнних дій, зміни податкового законодавства та коливання фінансових ринків створюють потребу в пошуку нових підходів до формування фінансової стратегії підприємців, що визначає актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз наукових праць показує, що проблематика фінансів підприємств і підприємців відображена в численних дослідженнях українських та зарубіжних науковців. Теоретичні та практичні основи фінансового менеджменту розглядали у своїх роботах О.Г. Біла [1], І.О. Бланк, А.М. Поддєрьогін, Н.С. Ситник [21], Р.А. Слав'юк [23], які визначали сутність

фінансових ресурсів, їх структуру та роль у забезпеченні економічного розвитку підприємства. Важливий внесок у дослідження фінансової діяльності та оптимізації джерел фінансування зробив Ю.О. Швець, який акцентує увагу на механізмах управління фінансовими потоками та підвищенні вартості капіталу підприємств.

Серед зарубіжних дослідників питання управління фінансовими потоками, інвестицій та стартап-фінансування розкрито у працях J. Lerner та A. Leamon [13], J. Lange [12], які аналізують сучасні форми венчурного капіталу та роль приватних інвесторів у розвитку малого бізнесу. Особливий внесок у дослідження механізмів фінансової стабілізації підприємств зробили І.Ф. Ясіновська [32] та Л.Г. Липич [14], які розглядають питання інтеграції національної фінансової системи до європейських стандартів. Практичні аспекти управління фінансовими потоками та планування доходів у сфері малого бізнесу висвітлено у публікаціях платформи «Дія.Бізнес» [37], Forbes Україна [38] і матеріалах Державної служби статистики України [34].

Метою кваліфікаційної роботи є розробка заходів щодо вдосконалення фінансового планування фізичних осіб-підприємців в умовах сучасного економічного середовища, на основі аналізу структури фінансових ресурсів, чинних програм державної підтримки та особливостей їх практичного застосування.

Завдання дослідження визначені відповідно до поставленої мети і передбачають:

1. Узагальнити теоретичні підходи до визначення правового статусу та економічної діяльності фізичних осіб-підприємців.
2. Систематизувати класифікаційні підходи до джерел фінансування діяльності фізичних осіб-підприємців.
3. Визначити та охарактеризувати чинники, що впливають на вибір джерел фінансування фізичних осіб-підприємців.
4. Проаналізувати динаміку розвитку малого підприємництва в Україні та з'ясувати місце фізичних осіб-підприємців у його структурі.

5. Оцінити рівень доступності основних джерел фінансування для фізичних осіб-підприємців в Україні.

6. Виявити основні проблеми та виклики, що перешкоджають ефективному фінансуванню діяльності фізичних осіб-підприємців.

7. Дослідити можливості використання державних програм підтримки як джерела фінансування діяльності фізичних осіб-підприємців.

8. Обґрунтувати напрями розвитку альтернативних джерел фінансування фізичних осіб-підприємців.

9. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення фінансового планування та оптимізації структури джерел фінансування фізичних осіб-підприємців.

Об'єкт дослідження – діяльність фізичних осіб-підприємців, що функціонують у секторі малого бізнесу в Україні.

Предмет дослідження – процес фінансового планування, механізми формування, розподілу та оптимізації фінансових ресурсів фізичних осіб-підприємців.

Методи дослідження включають загальнонаукові та спеціальні методи: аналітичний і порівняльний аналіз – для дослідження структури фінансових ресурсів; статистичний метод – для оцінки динаміки показників діяльності ФОП; графічний – для візуалізації результатів; системний підхід – для обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення фінансового планування.

Інформаційна база дослідження складається з праць провідних українських та зарубіжних учених, офіційних статистичних матеріалів Державної служби статистики України, нормативно-правових актів, а також аналітичних даних платформи «Дія.Бізнес» і Forbes Україна.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в удосконаленні методичного підходу до фінансового планування суб'єктів малого бізнесу; поглибленні рекомендацій щодо вибору альтернативних джерел фінансування фізичними особами-підприємцями.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробленні рекомендацій, спрямованих на вдосконалення фінансового планування підприємств.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи магістра пройшли апробацію на науковій конференції: «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 5-6 грудня 2024 року, м. Київ) та III Круглому столі: «Антикризове управління: імператив сучасної економіки» (ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 8 листопада 2024 року, м. Київ).

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 84 сторінки, список використаних джерел становить 43 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ ФОП

1.1. Особливості правового статусу та економічної діяльності ФОП

У сучасній економічній системі України фізичні особи-підприємці (ФОП) посідають вагомe місце, формуючи основу малого бізнесу, який забезпечує гнучкість, динамічність та адаптивність національної економіки до викликів ринку. Інститут підприємництва фізичних осіб є результатом тривалої еволюції правового регулювання господарської діяльності та поступового переходу від командно-адміністративної до ринкової моделі економіки.

Поняття підприємницької діяльності в Україні визначено у ст. 42 Господарського кодексу України, згідно з якою підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. У цьому контексті фізична особа-підприємець виступає як суб'єкт господарювання, який діє від свого імені, не створюючи юридичної особи, але при цьому набуває статусу підприємця після державної реєстрації [24].

Згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», фізична особа набуває статусу підприємця з моменту внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру. Такий статус забезпечує право самостійно укладати договори, здійснювати комерційну діяльність, формувати трудові відносини та нести відповідальність за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном, окрім того, що не може бути предметом стягнення за законом [7].

Особливість правового становища ФОП полягає у поєднанні цивільно-правової та господарсько-правової природи цього інституту. З одного боку, діяльність ФОП базується на принципах приватної власності, свободи

договору, підприємницького ризику; з іншого – вона підпорядковується публічно-правовим нормам, зокрема податковому та трудовому законодавству [24].

Варто зазначити, що система правового регулювання ФОП в Україні є досить гнучкою. Вона дозволяє фізичним особам реалізовувати себе у будь-якій сфері економічної діяльності, не забороненій законом. Завдяки цьому ФОП забезпечують значну частку зайнятості населення та формують суттєві надходження до бюджету через систему спрощеного оподаткування [14].

Науковці наголошують, що ФОП є ключовим елементом малого підприємництва, оскільки вони характеризуються мінімальними витратами на управління, високою адаптивністю до змін ринку та здатністю швидко приймати рішення [25]. Такі риси дають можливість підприємцям ефективно діяти в умовах нестабільного економічного середовища та обмеженого доступу до фінансових ресурсів.

Сучасні дослідження [26] підтверджують, що економічна роль ФОП полягає не лише у створенні робочих місць, але й у стимулюванні розвитку локальних ринків, формуванні конкурентного середовища, підвищенні ефективності використання ресурсів. Водночас, ФОП виступають важливими платниками податків і забезпечують соціальну стабільність, особливо у регіонах із низьким рівнем зайнятості.

Як видно з таблиці 1.1, ФОП має перевагу у гнучкості та оперативності діяльності, однак обмежений у можливостях масштабування бізнесу та залучення зовнішніх інвестицій. Ця подвійність визначає специфіку фінансових джерел, якими користуються фізичні особи-підприємці, і потребує подальшого аналізу їх структури та механізмів оптимізації.

У сучасних умовах воєнного стану та економічної нестабільності правовий статус ФОП набуває додаткових викликів. Частина підприємців змушена призупиняти діяльність або релокувати бізнес у більш безпечні регіони. З іншого боку, держава впроваджує низку ініціатив для підтримки малого бізнесу – спрощене відкриття ФОП, податкові пільги, грантові

програми («Робота», підтримка стартапів тощо) [6]. Це демонструє, що навіть у кризових умовах держава визнає стратегічну роль ФОП як драйвера економічного відновлення.

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика ФОП і юридичної особи як суб'єктів підприємницької діяльності

Критерій	Фізична особа-підприємець (ФОП)	Юридична особа
Правовий статус	Реєструється як фізична особа, що здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи	Створюється шляхом установчих документів і державної реєстрації
Відповідальність	Несе відповідальність усім особистим майном	Відповідальність обмежена майном юридичної особи
Організаційна структура	Простота управління, відсутність корпоративних органів	Складна структура управління (директор, збори, рада тощо)
Оподаткування	Може застосовувати спрощену систему оподаткування	Переважно загальна система оподаткування
Ведення обліку	Спрощена бухгалтерія або облік доходів і витрат	Повний бухгалтерський облік
Можливості залучення інвестицій	Обмежені, оскільки немає корпоративної форми	Розвинені механізми (емісія акцій, залучення інвесторів)
Ліквідація	Простий порядок припинення діяльності	Складна процедура ліквідації або реорганізації

Джерело: узагальнено автором на основі [7; 14; 24; 25]

Крім того, ФОП виконує функцію соціального стабілізатора, адже забезпечує самозайнятність населення та створює можливості для розвитку мікропідприємництва. У дослідженні Курило О.Б. [11] зазначено, що мікропідприємництво, представлене переважно ФОП, сприяє підвищенню ефективності розподілу фінансових ресурсів на локальному рівні та забезпечує більшу адаптивність економіки до кризових процесів.

Економічна діяльність фізичних осіб-підприємців має низку особливостей, що відрізняють її від діяльності інших суб'єктів господарювання. Передусім вона заснована на особистій ініціативі та відповідальності, що забезпечує високий рівень гнучкості й адаптивності у прийнятті рішень. На думку Слав'юка Р. А., підприємництво фізичних осіб – це прояв економічної активності громадян, які здатні самостійно

організувати процес виробництва, реалізації товарів або надання послуг, використовуючи обмежені ресурси, але з метою максимізації прибутку [23].

Важливим чинником розвитку ФОП є спрощена система оподаткування, яка дає можливість вести діяльність без складного бухгалтерського обліку. Саме ця система стала катализатором зростання кількості ФОП у 2018–2021 рр., коли держава активно стимулювала мале підприємництво через пільгові податкові режими та зниження регуляторного навантаження [24]. Так, за даними Міністерства фінансів України, у 2020 році на єдиному податку перебувало понад 1,3 млн осіб, що становило понад 60% усіх зареєстрованих суб'єктів господарювання.

ФОП, як правило, діють у сферах торгівлі, послуг, логістики, інформаційних технологій, ремесел, агробізнесу, тобто в галузях, які не потребують значних капіталовкладень, але мають стабільний попит. Згідно з дослідженням Ситник Н. С. [21], підприємці відіграють визначальну роль у розвитку місцевих економік, забезпечуючи фінансові надходження до бюджетів громад та створюючи нові робочі місця. Саме цей сектор формує основу самозайнятості в Україні, яка в умовах кризових явищ (COVID-19, воєнні дії) стала важливим інструментом соціально-економічної стабільності.

Функції ФОП як економічного суб'єкта можна узагальнити у таких напрямках:

- виробнича функція – створення матеріальних і нематеріальних благ;
- фінансова функція – формування, розподіл та використання грошових ресурсів;
- соціальна функція – забезпечення зайнятості, розвиток професійних навичок, підвищення рівня добробуту населення;
- інноваційна функція – впровадження нових технологій, послуг, бізнес-моделей;
- регулююча функція – участь у формуванні конкурентного середовища на локальних ринках [18].

Дослідження показують, що у період 2018–2024 рр. роль ФОП в економіці України неухильно зростала. Відповідно до даних Державної служби статистики, питома вага мікропідприємництва, що переважно представлена ФОП, у загальному обсязі реалізованої продукції становила близько 20–23%, а у структурі зайнятості – понад 30%. Ці тенденції свідчать про значну роль підприємців у забезпеченні національного економічного зростання.

ФОП, на відміну від великих корпорацій, не потребують складних управлінських процедур, тому можуть швидко змінювати формат діяльності, ринок збуту або навіть географію бізнесу. Така мобільність є однією з ключових конкурентних переваг малого бізнесу. Як зазначає Біла О. Г. [1], підприємці демонструють високу здатність до відновлення після криз завдяки мінімізації витрат і ефективному використанню власного капіталу.

Ще однією особливістю діяльності ФОП є те, що вона має високу частку тінізації, зумовлену простотою організації та обліку. За оцінками експертів [17], частина мікробізнесу здійснює діяльність без офіційної реєстрації або занижує обсяги доходів, що ускладнює статистичний облік та податковий контроль. Водночас державна політика останніх років спрямована на легалізацію підприємницької діяльності через цифровізацію сервісів (електронна реєстрація, подання звітності, платформа «Дія.Бізнес») та спрощення процедур взаємодії з податковими органами.

Серед ключових проблем функціонування ФОП варто виділити:

- обмежений доступ до фінансових ресурсів (банківських кредитів, інвестицій, грантів);
- нестачу бізнес-освіти та фінансової грамотності;
- високий рівень податкового навантаження для певних груп;
- ризики, пов'язані з нестабільністю законодавчого середовища;
- невизначеність під час воєнного стану та обмеження внутрішнього попиту [19].

Незважаючи на це, у наукових працях (зокрема, у роботах Квасницької Р. С. [9]) підкреслюється, що ФОП залишаються основою підприємницького середовища та рушійною силою формування середнього класу в Україні. Їх розвиток створює передумови для диверсифікації економіки, підвищення конкурентоспроможності регіонів і стимулювання інноваційної активності.

Підсумовуючи, можна зазначити, що діяльність фізичних осіб-підприємців відзначається високим ступенем самостійності, спрощеними механізмами ведення обліку та оподаткування, а також значним впливом на макроекономічні показники країни. Усі ці фактори формують основу для подальшого дослідження джерел фінансування ФОП та пошуку напрямів їх оптимізації, що стане предметом аналізу у наступних підрозділах цього розділу.

Сучасні економічні реалії визначають потребу у глибокій трансформації системи функціонування фізичних осіб-підприємців. Особливого значення набуває інституційне середовище, у межах якого формується фінансова спроможність малого бізнесу. За даними Міністерства економіки України, на початок 2025 року в Україні діяло понад 1,7 млн зареєстрованих ФОП, з яких понад 80 % перебували на спрощеній системі оподаткування [18]. Це свідчить про стабільну динаміку розвитку індивідуального підприємництва, незважаючи на кризові умови воєнного періоду.

Державна політика підтримки ФОП останніми роками спрямована на цифровізацію адміністративних процедур, доступ до фінансових ресурсів і спрощення податкового навантаження. Серед ключових ініціатив – запуск онлайн-сервісів «Дія.Бізнес», «eПідтримка», програм мікrokредитування та грантових інструментів для самозайнятих осіб [22; 23]. Ці кроки сприяють не лише спрощенню ведення бізнесу, а й підвищенню рівня прозорості підприємницької діяльності, що є важливим чинником залучення зовнішнього фінансування.

Водночас економічна діяльність ФОП тісно пов'язана з обмеженими можливостями доступу до кредитних ресурсів. Банківські установи розглядають таких суб'єктів як групу підвищеного ризику через нестачу заставного майна, нерегулярність грошових потоків і високий рівень непередбачуваності доходів [26]. Це зумовлює потребу у формуванні альтернативних джерел фінансування, серед яких – участь у державних та регіональних програмах, кооперація з інвестиційними фондами, краудфандинг та мікрофінансові інструменти [25].

Варто зазначити, що ФОП відіграє ключову роль у структурі самозайнятості населення. За даними Держстату, близько 25 % працюючих громадян мають статус підприємця, при цьому переважна більшість – це особи, що працюють у сфері послуг, торгівлі, ІТ, освіти та креативних індустрій [19]. Таке поширення свідчить про те, що ФОП став інструментом реалізації економічної ініціативи, який підтримує гнучкість ринку праці та сприяє формуванню інноваційного середовища.

З правової точки зору, важливою тенденцією є гармонізація українського законодавства з європейськими нормами, що передбачає адаптацію регуляторних вимог до стандартів ЄС у сфері фінансової звітності, оподаткування та захисту прав споживачів. Зокрема, імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС зумовила посилення вимог до прозорості діяльності суб'єктів підприємництва, включно з ФОП [28].

В умовах воєнного стану значна частина підприємців зіткнулася з тимчасовими зупинками діяльності, втратою активів або неможливістю виконання договірних зобов'язань. У відповідь держава ухвалила низку рішень, спрямованих на захист і відновлення економічної активності ФОП. Зокрема, Законом України № 2120-ІХ було встановлено пільговий режим оподаткування та спрощений порядок звітування для платників єдиного податку першої та другої груп [30]. Це дозволило мінімізувати ризики банкрутства малого бізнесу й зберегти податкову базу місцевих бюджетів.

Фінансові аспекти діяльності ФОП тісно пов'язані із гнучкістю управління доходами та витратами. На відміну від юридичних осіб, підприємці мають можливість оперативно змінювати структуру витрат, залучати неформальні джерела фінансування, працювати з готівковими та безготівковими операціями без обов'язкової подвійної бухгалтерії [15]. Така мобільність дає змогу швидко адаптуватися до кон'юнктурних коливань, однак створює труднощі для довгострокового фінансового планування та участі у великих інвестиційних проєктах [27].

Особливу роль у розвитку підприємництва відіграє податкова культура та рівень фінансової грамотності підприємців. За результатами дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (2023), лише 38 % ФОП ведуть облік витрат систематично, що знижує ефективність фінансового аналізу та прогнозування [32]. Це підкреслює необхідність запровадження освітніх програм і консультаційних центрів для розвитку фінансової компетентності малого бізнесу.

Також відзначається зростання ролі електронного документообігу та інтегрованих фінансових систем. У 2022–2024 роках Державна податкова служба впровадила електронний кабінет платника податків, а також спростила процедури звітування для ФОП, що працюють на єдиному податку. Це скоротило адміністративне навантаження та підвищило рівень податкової дисципліни [21]. Водночас цифровізація створює нові виклики – питання захисту персональних даних, безпеки електронних транзакцій і прозорості фінансових операцій [29].

Сучасний правовий статус і економічна діяльність ФОП характеризуються поєднанням високої гнучкості та підвищених фінансових ризиків. Стійкий розвиток малого підприємництва в Україні залежить від ефективності державної політики у сфері фінансування, створення сприятливих умов для доступу до кредитних ресурсів, а також формування культури фінансової відповідальності серед підприємців [31; 33].

Таким чином, ФОП є не лише базовою організаційною формою малого бізнесу, а й важливим соціально-економічним феноменом, який сприяє децентралізації економіки, формуванню нових робочих місць, зміцненню фінансової автономії громад і підвищенню інвестиційної привабливості регіонів. Подальший розвиток цієї форми господарювання потребує оптимізації джерел фінансування, посилення системи гарантій для підприємців і розробки нових механізмів підтримки з боку держави та фінансових інституцій.

1.2. Класифікація джерел фінансування для ФОП

Ефективність функціонування будь-якого суб'єкта господарювання значною мірою визначається достатністю й раціональністю використання фінансових ресурсів. Саме джерела фінансування становлять основу фінансової стійкості підприємства, визначаючи можливості його розвитку, конкурентоспроможність і здатність реагувати на зміни зовнішнього середовища [11].

У науковій літературі поняття «джерела фінансування» трактується неоднозначно. Так, М. Дем'яненко визначає їх як «сукупність коштів, що формують фінансовий потенціал підприємства й використовуються для забезпечення поточної діяльності та інвестиційного розвитку» [8, с. 54]. І. Бланк наголошує, що джерела фінансування – це «форми залучення капіталу, які забезпечують безперервність виробничо-господарського процесу» [12, с. 47]. У свою чергу, Н. Маляр та О. Мних підкреслюють роль фінансування як механізму відтворення капіталу, який забезпечує кругообіг грошових потоків у системі управління підприємством [19].

Під джерелами фінансування суб'єкта підприємницької діяльності розуміють усі можливі форми залучення грошових ресурсів, спрямованих на забезпечення функціонування та розвиток бізнесу. Це може бути як власний

капітал підприємця, так і залучені чи позикові кошти від зовнішніх контрагентів.

Ефективна фінансова діяльність фізичної особи-підприємця (ФОП) безпосередньо залежить від наявності та оптимального поєднання джерел фінансових ресурсів. У науковій літературі джерела фінансування визначаються як сукупність грошових надходжень, що формують фінансовий потенціал підприємства для забезпечення його поточної та інвестиційної діяльності [19]. У випадку ФОП цей процес має свої особливості, зумовлені масштабом бізнесу, обсягом обігових коштів, податковим режимом і ризик-профілем діяльності.

Науковці розглядають джерела фінансування у двох вимірах – за формою власності (власні, позикові, залучені, бюджетні) та за функціональним призначенням (поточне, інвестиційне, інноваційне фінансування) [18]. Такий підхід дає змогу систематизувати фінансові ресурси підприємця залежно від їх походження та способу залучення. Власні кошти забезпечують автономність, тоді як позикові – підвищують можливості масштабування бізнесу, але водночас створюють фінансові зобов'язання.

Квасницька Р. С. [9] зазначає, що оптимальна структура фінансування підприємницької діяльності повинна враховувати принцип збалансованості ліквідності та прибутковості, тобто поєднувати безпечний рівень власного капіталу із розумним залученням позикових ресурсів. Для мікропідприємництва, яке становить основу ФОП-сектору в Україні, пріоритет надається власним коштам, адже вони не створюють боргового навантаження і забезпечують фінансову незалежність від кредиторів.

Інший підхід до класифікації джерел фінансування подано у працях Поддєрьогіна А.М. [19], який виокремлює внутрішні (прибуток, амортизаційні відрахування, особисті заощадження підприємця) та зовнішні (банківські кредити, гранти, інвестиції) ресурси. Ця двоступенева модель є універсальною та застосовується в більшості фінансових концепцій малого

бізнесу. Вона дозволяє оцінити стійкість бізнесу залежно від ступеня його автономності у фінансових рішеннях.

У контексті діяльності фізичних осіб-підприємців, класифікація джерел фінансування повинна враховувати організаційно-правову специфіку ФОП, оскільки вони не мають поділу на власний і статутний капітал, а їхні фінансові потоки часто тісно пов'язані з особистими коштами власника [17]. Таким чином, у межах фінансового менеджменту ФОП поняття «власний капітал» ототожнюється з власними грошовими ресурсами підприємця, що можуть бути спрямовані на розвиток бізнесу, придбання обладнання, оплату праці чи покриття поточних витрат.

Загальна класифікація джерел фінансування для ФОП може бути представлена у вигляді таблиці 1.2, що систематизує основні види ресурсів залежно від джерела походження та характеру залучення.

Таблиця 1.2

Класифікація джерел фінансування діяльності фізичної особи-підприємця

Ознака класифікації	Види джерел фінансування	Характеристика
За формою власності	Власні, позикові, залучені	Власні – належать підприємцю; позикові – надаються на умовах повернення; залучені – внески партнерів чи інвесторів
За джерелом походження	Внутрішні, зовнішні	Внутрішні формуються за рахунок доходів, амортизації; зовнішні – за рахунок кредитів, грантів, інвестицій
За терміном використання	Короткострокові, довгострокові	Короткострокові – для обігових потреб; довгострокові – для інвестицій і розвитку
За призначенням	Поточні, інвестиційні, інноваційні	Поточні забезпечують щоденну діяльність; інвестиційні – розвиток бізнесу; інноваційні – модернізацію технологій
За способом залучення	Добровільні (власні, інвестиції), примусові (податкові надходження, обов'язкові внески)	Відображають ступінь контролю підприємця над ресурсом
За ризиковістю	Безризикові, ризикові	Безризикові – гранти, власні кошти; ризикові – кредити, венчурні інвестиції

Джерело: складено автором на основі узагальнення джерел [9; 17; 19]

Важливим є те, що структура фінансування ФОП суттєво відрізняється від аналогічної структури юридичних осіб. Якщо підприємства мають можливість емісії цінних паперів, залучення інвестицій через корпоративні механізми, то фізичні особи-підприємці здебільшого покладаються на самофінансування та короткострокові банківські кредити [12]. При цьому обмеженість фінансових інструментів компенсується високою швидкістю прийняття рішень і низьким рівнем бюрократизації.

Як зазначає Слав'юк Р.А. [23], головна перевага власного фінансування полягає у фінансовій незалежності, що забезпечує стабільність бізнесу навіть за умов економічної нестабільності. Проте використання виключно власних коштів обмежує масштаби розвитку підприємства, тому актуальним є питання оптимального співвідношення між власними та позиковими джерелами. На думку Власової Н.О. [2], ефективність фінансування малого бізнесу визначається не лише обсягом ресурсів, а й їхньою структурною гнучкістю – здатністю швидко перерозподіляти ресурси між операційними та інвестиційними потребами.

Варто також підкреслити, що у сучасних умовах зростає значення альтернативних джерел фінансування, таких як краудфандинг, гранти, партнерські інвестиції та венчурний капітал. Їх роль особливо помітна у сфері ІТ-послуг, креативних індустрій, соціального підприємництва, де доступ до традиційних банківських кредитів є обмеженим [14]. Дослідження OECD (2020) засвідчує, що малі підприємства, які використовують змішані фінансові моделі, демонструють на 25–30 % вищу стійкість до фінансових криз порівняно з тими, що покладаються лише на власні кошти [16].

Таким чином, класифікація джерел фінансування ФОП не є сталою – вона еволюціонує під впливом змін у законодавстві, фінансовому середовищі та рівні розвитку цифрової економіки. Подальші підрозділи цього розділу розкривають зміст кожної групи джерел фінансування – власних, позикових, грантових та альтернативних – з урахуванням сучасних наукових підходів та практики їх застосування в Україні.

До власних джерел фінансування належать кошти, що формуються безпосередньо в межах самого підприємства або підприємцем особисто. До них відносять: чистий прибуток, амортизаційні відрахування, цільові надходження, внутрішні резерви, внески власників чи засновників (для ФОП – власні заощадження, додаткові вкладення, отримані доходи) [11; 19].

Перевагою власних джерел є фінансова незалежність підприємства, відсутність необхідності сплачувати відсотки чи дивіденди зовнішнім інвесторам, гнучкість у прийнятті управлінських рішень. Однак їхня головна недостатність – обмеженість обсягу, особливо на початкових етапах розвитку бізнесу. Для більшості фізичних осіб-підприємців саме дефіцит власного капіталу є головною перешкодою масштабування бізнесу [13].

На думку С. Онишко, власні джерела є базовою складовою фінансової стійкості, адже вони створюють «подушку безпеки» для підприємства в умовах нестабільності ринку [23]. Автор наголошує, що формування резервного капіталу, систематичне реінвестування прибутку та диверсифікація фінансових потоків є ключовими умовами самофінансування підприємницької діяльності.

Особливе місце серед власних джерел займають амортизаційні відрахування, які фактично є безкоштовним внутрішнім ресурсом. В умовах інфляції вони частково втрачають реальну вартість, проте дають змогу підтримувати відтворювальні процеси без зовнішнього кредитування [21].

Залучені джерела фінансування – це кошти, що надходять до підприємства від зовнішніх суб'єктів на умовах платності, повернення та строковості. Сюди належать банківські кредити, облігаційні позики, фінансовий та оперативний лізинг, факторинг, франчайзинг, а також іноземні інвестиції та державні грантові програми [18; 24].

Банківське кредитування традиційно є найпоширенішою формою залучення капіталу в Україні. Однак доступ до кредитів для ФОП залишається обмеженим через високі процентні ставки, вимоги до застави й недостатню кредитну історію [14; 20]. Дослідження НБУ свідчать, що у 2023

р. лише близько 18% фізичних осіб-підприємців мали доступ до банківського фінансування, тоді як у країнах ЄС цей показник перевищує 45% [27].

Водночас зростає роль альтернативних форм залучення коштів – мікрофінансування, краудфандингові платформи, участь у державних та міжнародних програмах підтримки бізнесу («Робота», гранти ЄБРР, програми USAID) [28]. Такі інструменти дають змогу підприємцям, особливо у сфері послуг, ІТ та креативних індустрій, отримати стартовий капітал без класичних банківських обмежень.

Лізинг посідає особливе місце серед позикових джерел, оскільки поєднує елементи кредиту й оренди. Його перевага – можливість отримати необхідне обладнання без одноразових великих витрат, що сприяє модернізації виробництва. У 2024 р. обсяг нових лізингових угод в Україні зріс на 28% порівняно з 2022 р., що свідчить про активізацію малого бізнесу в умовах післявоєнної відбудови [16].

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика основних джерел фінансування суб'єктів підприємницької діяльності

Ознака / Вид джерела	Власні	Залучені	Комбіновані
Джерело формування	Прибуток, амортизація, заощадження	Банківські кредити, облігації, гранти, лізинг	Венчурний капітал, краудфандинг, франчайзинг
Вартість капіталу	Умовно безкоштовна	Платна (відсотки, комісії)	Змінна, залежно від умов
Рівень фінансового ризику	Низький	Середній або високий	Середній
Контроль над бізнесом	Повний	Частковий (за умовами кредитора чи інвестора)	Змішаний
Швидкість залучення	Обмежена внутрішніми можливостями	Залежить від доступу до ринку капіталу	Залежить від партнерів
Переваги	Незалежність, стабільність	Можливість масштабування	Гнучкість, інноваційність
Недоліки	Обмежені ресурси	Фінансові витрати, ризик неплатоспроможності	Складність організації

Джерело: узагальнено автором на основі [11; 14; 19; 20; 24; 27]

Для сучасного підприємця ефективна фінансова політика полягає у поєднанні різних видів джерел фінансування залежно від стадії життєвого циклу бізнесу, галузевої специфіки та рівня ризику. Поступовий перехід від виключно власних коштів до залучених дозволяє забезпечити стійке зростання й оптимізацію структури капіталу.

У сучасних умовах фінансового ринку важливого значення набувають альтернативні джерела фінансування. До них відносять:

- краудфандинг;
- венчурний капітал і бізнес-ангели;
- партнерські інвестиції;
- державні грантові та субсидійні програми [14; 16; 27].

Краудфандинг – це механізм залучення фінансових ресурсів від великої кількості інвесторів через спеціалізовані онлайн-платформи. Його переваги для ФОП очевидні: можливість швидко отримати стартовий капітал, мінімальні бюрократичні бар'єри та збереження повного контролю над бізнесом. Недоліком є обмеження обсягу залучених коштів і необхідність ефективної маркетингової кампанії для презентації ідеї [14].

Венчурні інвестиції та бізнес-ангели орієнтовані на інноваційні проекти та стартапи. Ці джерела забезпечують не лише фінансову підтримку, а й експертну допомогу, наставництво та вихід на міжнародні ринки. Недоліком є часткова втрата контролю над бізнесом та високі очікування інвесторів щодо прибутковості [14; 15].

Державні гранти та програми підтримки підприємництва є особливо актуальними для малих і мікропідприємств. Законодавчі ініціативи України, такі як Указ Президента № 372/2021 та Постанова КМУ № 29/2020, передбачають фінансову підтримку через субсидії на інвестиційні та інноваційні проекти [6; 7]. Такі джерела дозволяють зменшити залежність від банківського фінансування та сприяють розвитку підприємницької активності.

Важливим аспектом є поєднання різних джерел фінансування. Комбіновані фінансові моделі передбачають одночасне використання власних коштів, позикових ресурсів та альтернативних інструментів. Це дозволяє оптимізувати структуру капіталу, підвищити ліквідність та знизити ризики фінансової нестійкості. Наприклад, підприємець може використати власні заощадження для старту проекту, залучити краудфандинг для маркетингової кампанії та отримати грант на придбання обладнання [19; 27].

Таблиця 1.4

Характеристика альтернативних джерел фінансування для ФОП

Джерело	Переваги	Недоліки	Приклади використання
Краудфандинг	Швидкий доступ до коштів, повний контроль	Обмежені обсяги, необхідність маркетингу	Стартові проекти в ІТ та креативних індустріях
Венчурний капітал	Фінансування + наставництво, вихід на міжнародні ринки	Часткова втрата контролю, високі очікування прибутку	Інноваційні стартапи, технологічні проекти
Бізнес-ангели	Експертна підтримка, нетворкінг	Ризик конфліктів з інвестором	ІТ, соціальні стартапи, виробництво
Державні гранти та субсидії	Безкоштовні ресурси, стимулювання розвитку	Обмежена кількість, конкуренція	Інвестиційні та інноваційні проекти
Партнерські інвестиції	Розподіл ризиків, додатковий капітал	Необхідність узгодження рішень	Розширення бізнесу, спільні проекти

Джерело: складено автором на основі [6; 7; 27]

Аналіз останніх досліджень показує, що у 2020–2025 рр. у секторі малого бізнесу спостерігаються такі тенденції:

1. Зростання ролі цифрових фінансових платформ – онлайн-кредити, P2P-кредитування, мобільні банки.
2. Поширення грантового та венчурного фінансування для інноваційних стартапів і соціального підприємництва .
3. Використання комбінованих моделей фінансування – поєднання власних, позикових та альтернативних джерел для оптимізації структури капіталу [9].

4. Зростання значення фінансової грамотності підприємців, що дозволяє ефективніше планувати фінансові потоки та мінімізувати ризики.

Такі тенденції зумовлюють необхідність постійного аналізу і перегляду джерел фінансування, адаптації структури капіталу до умов ринку та економічної ситуації в країні.

1.3. Чинники, що впливають на вибір джерел фінансування ФОП

Ефективність фінансового забезпечення суб'єкта підприємницької діяльності значною мірою визначається правильним вибором джерел фінансування. Науковці відзначають, що вибір того чи іншого джерела капіталу залежить від комплексу економічних, організаційних та правових.

В економічній літературі виділяють кілька груп факторів, що визначають фінансову стратегію малого підприємства:

1. Внутрішньоорганізаційні чинники: розмір та структура капіталу, прибутковість, ліквідність, рівень внутрішніх резервів, наявність амортизаційних фондів .

2. Зовнішні економічні чинники: стан банківського сектору, рівень процентних ставок, інвестиційна привабливість сектору, економічна стабільність країни.

3. Правове регулювання та державна політика: податкові стимули, державні гранти, регламентація кредитних відносин, підтримка програм малого бізнесу.

4. Особистісні чинники підприємця: рівень фінансової грамотності, попередній досвід ведення бізнесу, готовність до ризику, стратегічні пріоритети розвитку .

Розмір власного капіталу ФОП безпосередньо впливає на вибір джерел фінансування. Для підприємця з обмеженими ресурсами залучення позикових або альтернативних джерел стає необхідністю. При достатньому

власному капіталі можна зменшити залежність від зовнішніх кредиторів та інвесторів, що підвищує фінансову незалежність .

Також важливу роль відіграє прибутковість підприємства. Підприємці, які мають стабільний прибуток, можуть більше реінвестувати власні кошти, знижуючи потребу у зовнішньому фінансуванні. Нестабільний прибуток стимулює звернення до позикових джерел або грантових програм, щоб забезпечити безперервність діяльності [20].

Стан банківського сектору та умови кредитування безпосередньо впливають на доступність позикового капіталу. Високі процентні ставки або складні умови застави зменшують привабливість банківських кредитів для ФОП, що стимулює пошук альтернативних джерел фінансування, таких як краудфандинг, венчурні інвестиції або мікрокредити.

Економічна стабільність та інвестиційний клімат країни також визначають рівень доступності зовнішніх ресурсів. У періоди економічної нестабільності підприємці частіше покладаються на власні кошти та резерви, тоді як стабільна макроекономічна ситуація сприяє залученню позикових та альтернативних інвестицій [27].

Державна підтримка малих підприємств – ще один ключовий фактор. Законодавчі ініціативи, податкові пільги, субсидії та грантові програми суттєво впливають на вибір джерела фінансування. Наприклад, наявність державних грантів або спеціальних кредитних ліній під низькі відсотки стимулює підприємців користуватися цими інструментами, замість дорогих банківських кредитів.

Правова стабільність і зрозумілість регуляторного середовища також визначають ризикованість залучення зовнішніх ресурсів. У країнах із чіткими правилами та прозорою процедурою реєстрації підприємницької діяльності доступ до капіталу значно простіший.

Особистісні характеристики підприємця відіграють не менш важливу роль у виборі джерел фінансування. До них відносять:

- рівень фінансової грамотності та знання ринку капіталу;

- досвід ведення бізнесу та управління фінансами;
- готовність до ризику та інновацій;
- стратегічні пріоритети розвитку підприємства [25].

Так, підприємець із високим рівнем фінансової грамотності та досвідом управління ризикує менше і може ефективно комбінувати різні джерела фінансування, оптимізуючи їхню структуру. Для новачка у бізнесі або підприємця, який не має достатнього досвіду, пріоритетним є використання більш безпечних джерел – власних коштів, державних грантів або мікрокредитів.

Стратегічні цілі бізнесу визначають необхідність залучення різних джерел. Наприклад, якщо підприємство планує швидке розширення або вихід на нові ринки, перевагу надають зовнішнім інвестиціям, венчурному капіталу або партнерським проектам. Якщо пріоритетом є збереження незалежності та мінімізація ризиків, акцент робиться на власних коштах і внутрішніх резервних фондах [20].

Таблиця 1.5

Основні фактори, що впливають на вибір джерел фінансування ФОП

Група факторів	Приклади	Вплив на вибір джерел фінансування
Внутрішньоорганізаційні	Прибутковість, резерви, амортизаційні фонди	Визначають можливість самофінансування та обсяг власних джерел
Зовнішньоекономічні	Банківські ставки, економічна стабільність, доступність кредитів	Впливають на привабливість позикового капіталу та інвестицій
Правові та податкові	Державні гранти, податкові пільги, регуляторні норми	Мотивують використовувати державні програми та пільгові кредити
Особистісні	Досвід, готовність до ризику, фінансова грамотність	Визначають схильність до інноваційних або ризикових джерел
Стратегічні	Плани розширення, інновації, інвестиційні проекти	Спрямовують вибір між власними, залученими та комбінованими джерелами

Джерело: складено автором на основі [11; 27]

Дослідження останніх років показують, що вибір джерел фінансування ФОП в Україні сильно залежить від регіональних умов та галузевої специфіки:

1. Міські малі підприємства у сфері послуг найчастіше використовують власні кошти та мікrokредити, доповнені грантами на стартові проекти.

2. IT-стартапи залучають венчурний капітал, бізнес-ангелів і краудфандинг для розвитку інноваційних продуктів.

3. Виробничі ФОП у регіонах з високою концентрацією банківської інфраструктури комбiнують кредити, лізинг обладнання та власні резерви.

Такий підхід дозволяє підприємцям оптимізувати структуру фінансування, зменшити ризики ліквідності та забезпечити можливість масштабування бізнесу без втрати контролю над ним.

Вибір джерел фінансування ФОП залежить від поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів, що охоплюють організаційні, економічні, правові та особистісні аспекти. Внутрішні чинники, такі як обсяг власних коштів і можливості самофінансування, визначають здатність підприємця використовувати власні ресурси для розвитку бізнесу.

Зовнішні економічні умови, правове регулювання та державна політика значно впливають на привабливість позикових та альтернативних джерел фінансування. Особистісні характеристики підприємця, включно з його досвідом, готовністю до ризику та стратегічними пріоритетами, формують схильність до використання того чи іншого джерела капіталу.

Оптимальна фінансова стратегія передбачає комбінацію власних, позикових та альтернативних джерел, що дозволяє забезпечити баланс між ризиком, вартістю капіталу та гнучкістю управління підприємством, сприяючи його стабільному розвитку та можливості масштабування.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСУВАННЯ ФОП В УКРАЇНІ

2.1. Динаміка розвитку малого підприємництва та особливості діяльності ФОП

У структурі малого підприємництва України фізичні особи-підприємці (ФОП) посідають ключове місце, становлячи переважну більшість суб'єктів малого бізнесу. За даними Державної служби статистики України, на кінець 2023 року в країні діяло понад 1,96 млн активних ФОП, що складало близько 80% усіх зареєстрованих суб'єктів малого і середнього підприємництва (МСП).

ФОП, на відміну від юридичних осіб, не потребують створення установчих документів і корпоративних структур. Це знижує адміністративні витрати та спрощує доступ до підприємницької діяльності. Значна частина ФОП працює на спрощеній системі оподаткування, що дозволяє здійснювати облік за спрощеною процедурою, подавати декларації в електронному форматі та користуватися мінімальними податковими ставками.

Динаміка розвитку підприємництва серед фізичних осіб впродовж останнього десятиліття демонструє високий рівень адаптивності та стійкості до зовнішніх шоків. Незважаючи на масштабні виклики, зокрема пандемію COVID-19 у 2020–2021 роках та повномасштабне вторгнення у 2022 році, сегмент фізичних осіб-підприємців продовжує зростати та утримує провідну позицію в структурі малого підприємництва України. Це пояснюється гнучкістю організаційно-правової форми ФОП, можливістю швидкого коригування діяльності відповідно до змін ринкової кон'юнктури, меншими регуляторними бар'єрами та нижчими витратами на адміністрування бізнесу порівняно з юридичними особами. У 2024–2025 роках динаміка розвитку МСП характеризується суттєвим збільшенням кількості як юридичних осіб, так і ФОП, що зумовлено активізацією підприємницької діяльності,

релокацією бізнесу, розвитком нових ринкових ніш та високим рівнем самоорганізації населення. Узагальнені показники наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структура суб'єктів малого підприємництва в Україні, тис. осіб

Показник	2020	2021	2022	2023	2024	2025 (станом на 1 жовтня)
Загальна кількість МСП	1 950	1 983	1 915	1 967	3223	3322,1
Кількість ФОП	1 561	1 595	1 523	1 567	1708	1773,9
Частка ФОП у структурі МСП, %	80,0	80,4	79,5	79,7	53,0	53,4

Джерело: складено автором на основі [34]

Як свідчать дані Таблиці 2.1, фізичні особи-підприємці традиційно становлять основу малого підприємництва України. Упродовж 2020–2023 років частка ФОП у структурі МСП стабільно перевищувала 79%, що зумовлено гнучкістю цієї організаційно-правової форми, низьким порогом входу в бізнес та швидкою адаптивністю до зовнішніх викликів. Навіть у 2022 році, коли економічна активність суттєво скоротилася через повномасштабну війну, кількість ФОП залишилася на рівні понад 1,52 млн осіб, що підтверджує високу стійкість сектору.

Ситуація почала змінюватися у 2024–2025 роках, коли до загальної кількості малого підприємництва почали включати значно ширший обсяг юридичних осіб, що спричинило технічне зниження частки ФОП у структурі МСП до 53,0% у 2024 році та 53,4% станом на 1 жовтня 2025 року. При цьому абсолютна чисельність ФОП продовжила зростати: з 1,567 млн у 2023 році до 1,708 млн у 2024 році та 1,773,9 млн у 2025 році. Це свідчить про активне відновлення мікропідприємництва, попри складні воєнні умови.

Окрім кількісних показників, важливим є внесок ФОП у соціально-економічний розвиток держави. Саме підприємці забезпечують зайнятість населення в мікросегменті економіки, створюють робочі місця, підтримують локальні ринки та виступають драйверами розвитку таких сфер, як торгівля,

побутові та освітні послуги, IT-сектор, логістика та громадське харчування. ФОП є першими, хто реагує на економічні зміни – як негативні (воєнні ризики, перебудова логістики), так і позитивні (зростання внутрішнього попиту, релокація бізнесу) [37].

У 2024–2025 роках держава продовжувала підтримувати фізичних осіб-підприємців через digital-інструменти, спрощення процедур, запровадження пільгових програм («єРобота») та стимулювання відновлення економічної активності на рівні громад. Це сприяло розширенню підприємницької бази та активному поверненню бізнесу до офіційної діяльності.

Рівень розвитку підприємництва демонструє значну територіальну диференціацію. Найвищу концентрацію ФОП у 2025 році фіксують у великих урбанізованих регіонах – м. Києві, Дніпропетровській, Львівській, Київській та Одеській областях, які сумарно акумулюють найбільшу частку підприємців країни. У наступному підрозділі детально розглядається регіональна та галузева структура ФОП, а також особливості їхнього функціонування в умовах воєнного часу.

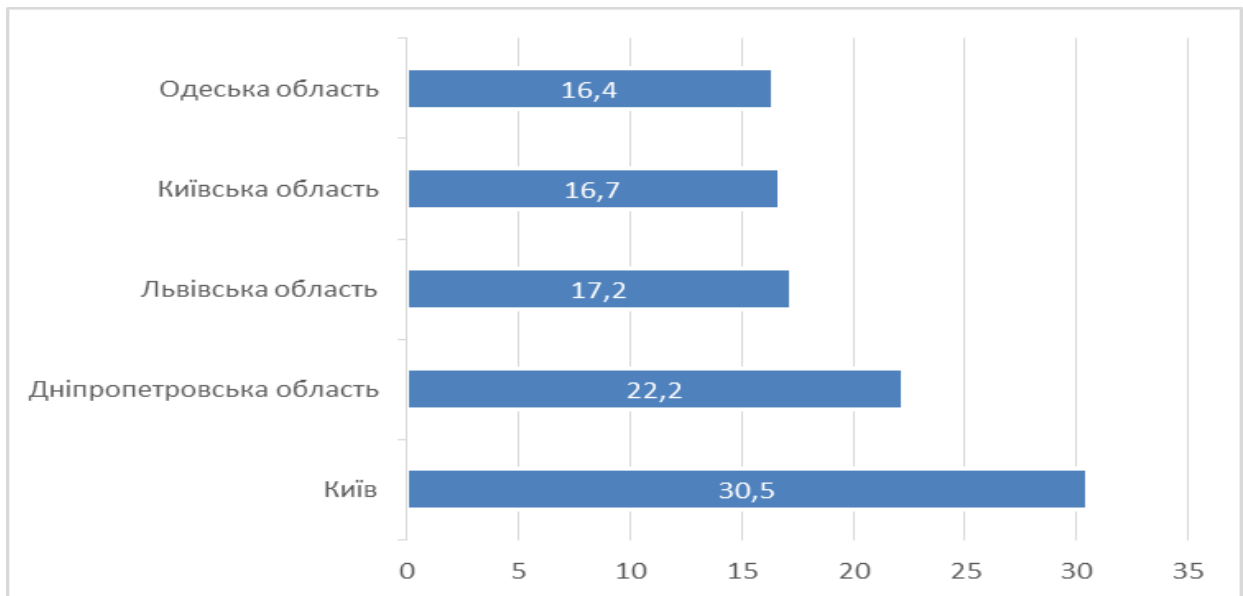

Рис. 2.1. Топ-5 регіонів України за кількістю активних ФОП у 2025 році (станом на 1 жовтня 2025 року)

Джерело: складено автором на основі [36]

Активність фізичних осіб-підприємців у 2025 році демонструє чітке зміщення бізнес-динаміки на користь центральних та західних регіонів України. Це підтверджує Рис. 2.1, де наведено топ-5 регіонів за кількістю активних ФОП станом на 1 жовтня 2025 року. Абсолютним лідером є м. Київ, за яким слідують Дніпропетровська, Львівська, Київська та Одеська області. Саме ці регіони акумулюють найбільші потоки нових реєстрацій, формують високий рівень підприємницької мобільності та визначають загальнонаціональні тенденції розвитку мікробізнесу.

Натомість східні та частково південні області продовжують демонструвати зниження кількості активних ФОП. Основними причинами залишаються інтенсивні бойові дії, руйнування виробничої та торговельної інфраструктури, а також масова вимушена релокація підприємців у більш безпечні регіони. Водночас західні області, зокрема Львівська та Івано-Франківська, зберігають позитивну динаміку приросту малого бізнесу. Це зумовлено високою концентрацією релокованих підприємств, розвитком логістичних вузлів, креативних індустрій та зростанням попиту на послуги у прикордонних регіонах [37].

У розрізі видів економічної діяльності структура ФОП у 2025 році зберігає риси, характерні для попередніх років. Найбільший сегмент становить роздрібна торгівля, що залишається найбільш доступною сферою для старту бізнесу. Далі за часткою йдуть послуги (освітні, побутові, медичні, креативні), будівництво, ІТ-сектор, логістика та громадське харчування. Серед ІТ-підприємців у 2024–2025 рр. спостерігалось незначне зниження кількості реєстрацій (–1,6%), однак загалом ІТ залишається одним із найстабільніших сегментів малого підприємництва.

Важливою характеристикою 2025 року є подальше зміцнення жіночої присутності у мікропідприємстві. Станом на 1 січня 2025 року частка ФОП, відкритих жінками, становила 49,4%, тоді як чоловіки зареєстрували 50,6% нових бізнесів. Це майже паритет, що істотно відрізняє 2025 рік від попередніх періодів та свідчить про зростання ролі жінок у сфері малого

бізнесу. При цьому в окремих секторах послуг (освіта, краса, соціальні послуги, консалтинг) жіноча частка є традиційно вищою, що формує стійкі й адаптивні бізнес-моделі, орієнтовані на локальні потреби населення. Водночас серед ФОП, які припинили діяльність упродовж 2024–2025 рр., частіше переважали чоловіки – тенденція, яку аналітики пов'язують із впливом мобілізаційних процесів та структурними змінами у зайнятості.

Загалом підсумки 2025 року підтверджують: малий бізнес в Україні демонструє значну життєздатність, а географічна та гендерна трансформація підприємництва стає одним із ключових напрямів посткризового відновлення.

Підприємницька активність ФОП в Україні має чітко виражені територіальні, галузеві та гендерні особливості. Ці характеристики формують фундамент для розробки регіонально орієнтованої державної політики у сфері підтримки малого бізнесу. Нижче подано аналіз динаміки реєстрації та закриття ФОП у 2020–2024 роках.

Період 2020–2024 років позначився значними коливаннями в кількості нових реєстрацій та припинень діяльності фізичних осіб-підприємців. Вплив пандемії, повномасштабної війни та економічної турбулентності призвів до зміни підприємницької поведінки. Частина громадян масово відкривали ФОП для збереження економічної самостійності, інші – вимушено припиняли діяльність через втрату ринків, зниження попиту або релокацію.

У 2020–2021 роках динаміка була стабільною та позитивною. У 2021 році було зареєстровано понад 268 тис. нових ФОП, що на 8% більше, ніж у 2020-му. Це стало результатом цифровізації адміністративних процедур (включно з можливістю відкриття ФОП через портал «Дія») та фіскального стимулювання з боку держави.

У 2022 році, з початком повномасштабного вторгнення, відбувся очікуваний спад, однак він виявився не критичним: нових реєстрацій було понад 243 тис., а припинень – 201 тис. Це свідчить про достатню стійкість сегменту мікропідприємництва навіть в умовах воєнного стану.

Натомість 2023 рік відзначився різким сплеском нових ФОП – 298274 реєстрації, що стало найбільшим річним показником за останнє десятиліття. Таке зростання пояснюється активізацією економіки у відносно безпечних регіонах, збільшенням грантових програм, а також потребою громадян у самозайнятості через втрату постійної роботи [36].

У 2024 році ситуація почала змінюватися: кількість реєстрацій зменшилась до 284878, а припинень діяльності – навпаки, зросла до рекордних 209750 випадків.

Таблиця 2.3

Кількість відкритих і закритих ФОП у 2020–2024 роках

Рік	Зареєстровано ФОП	Припинено ФОП	Чисте сальдо
2020	247 518	172 435	+75 083
2021	268 797	189 611	+79 186
2022	243 688	201 756	+41 932
2023	298 274	158 790	+139 484
2024	284 878	209 750	+75 128

Джерело: складено автором на основі [35; 36; 38]

Найбільш критичними для ФОП стали жовтень і грудень 2024 року, коли припинили діяльність відповідно понад 23,7 тис. і 22 тис. осіб. Це, ймовірно, пов'язано з підготовкою змін у податковій політиці, загостренням безпекової ситуації та завершенням строків програм фінансової підтримки [38].

На рисунку 2.2. відображено зміну кількості зареєстрованих та припинених ФОП упродовж 2020–2024 років. Дані демонструють реакцію підприємницького сектору на ключові економічні та соціальні події: пандемію COVID-19, початок повномасштабної війни у 2022 році, а також подальше поживлення ділової активності у 2023–2024 роках. Значення по кожному року наведено в тис. осіб.

Рис. 2.2. Динаміка відкриття та закриття ФОП в Україні у 2020–2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [38]

Динаміка відкриття та закриття ФОП у 2020–2024 роках свідчить про високу стійкість малого підприємництва України навіть у кризових умовах. Хоча у 2022 році кількість припинених ФОП зросла через релокацію бізнесів, призупинення діяльності та руйнування інфраструктури, сектор швидко відновився у 2023 році. Показник чистого сальдо у +139,5 тис. у 2023 році став рекордним за п'ятирічний період, що відображає повернення підприємців до активної роботи, збільшення попиту на самозайнятність та ефективність державних цифрових сервісів (зокрема «Дія») у спрощенні процедур реєстрації.

У 2024 році спостерігається повернення до більш збалансованих значень: темпи відкриття ФОП дещо знизилися, тоді як кількість припинень зросла, що зумовлено як економічною невизначеністю, так і змінами у податковому навантаженні на підприємців. Попри це, позитивне чисте сальдо (+75,1 тис.) вказує на збереження високої підприємницької активності та роль ФОП як ключового драйвера відновлення економіки.

Незважаючи на виклики, чисте сальдо залишалося позитивним протягом усього аналізованого періоду, що свідчить про сталий рівень

економічної активності населення. Така ситуація водночас демонструє й високу мобільність ринку мікропідприємництва: швидкий обіг ФОП, їх відкриття та закриття є адаптаційною реакцією на зовнішні обставини.

Фізичні особи-підприємці мають унікальний правовий статус, що поєднує риси суб'єкта господарювання з елементами приватного підприємництва. Згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», ФОП набуває офіційного статусу з моменту внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру [34]. Це дозволяє підприємцю укласти господарські договори, здійснювати розрахунки, нести майнову відповідальність, при цьому не створюючи юридичної особи.

Серед переваг цієї форми господарювання – спрощена система оподаткування. Найбільш поширеними є перша, друга і третя групи платників єдиного податку. У 2023 році близько 87 % ФОП працювали саме на спрощеній системі, що значно полегшує облік, зменшує навантаження на підприємця та дозволяє концентруватися на операційній діяльності [34]. Крім того, держава передбачила пільгові режими для ФОП під час дії воєнного стану: зменшення ставок, мораторії на перевірки, спрощене звітування.

Особливу роль у збереженні бізнес-активності відіграє цифровізація. З 2020 року відкриття ФОП стало можливим онлайн за допомогою сервісу «Дія», що значно скоротило адміністративні бар'єри. За даними Міністерства цифрової трансформації, понад 40% нових ФОП у 2022–2023 роках було зареєстровано саме через «Дію» [37].

Також зросла популярність електронного документообігу та онлайн-звітності. Це не лише знижує витрати підприємців на бухгалтерські послуги, але й сприяє прозорості та легалізації бізнесу. Особливо це важливо в умовах, коли частка «тіньової» економіки серед мікропідприємств досі залишається високою – за деякими оцінками, понад 25% підприємницької діяльності здійснюється без реєстрації або з частковою звітністю [36].

У таблиці нижче подано ключові фактори, що забезпечують гнучкість і життєздатність ФОП як форми підприємницької діяльності.

Таблиця 2.4

Порівняльна характеристика ФОП і юридичних осіб у сфері малого бізнесу

Ознака	ФОП	Юридична особа
Реєстрація	Спрощена, онлайн, без статутного капіталу	Потребує установчих документів
Податкова система	Єдиний податок (1–3 групи)	Загальна система оподаткування
Відповідальність	Повна, особистим майном	Обмежена майном юрособи
Бухгалтерський облік	Спрощений, без подвійного запису	Повноцінний фінансовий облік
Доступ до інвестицій	Обмежений	Можливий за рахунок корпоративних прав
Швидкість прийняття рішень	Висока, одноосібне управління	Повільніше, колегіальні органи

Джерело: складено автором

Таким чином, правовий і податковий режим ФОП дозволяє забезпечити високий ступінь самостійності, мінімізувати витрати на адміністрування бізнесу та швидко адаптуватися до економічних викликів. Саме тому, попри складну ситуацію в країні, ФОП залишається наймасовішою та найбільш мобільною формою підприємницької діяльності в Україні.

2.2. Оцінка доступності джерел фінансування для ФОП

Банківське кредитування є одним із ключових інструментів залучення капіталу для розвитку бізнесу, однак для фізичних осіб-підприємців в Україні воно традиційно залишається складним для доступу. Основними бар'єрами є: високі процентні ставки, обмежена кредитна історія, відсутність ліквідної застави та низька платоспроможність. Особливо це проявилось в умовах воєнного стану, коли банки значно послапили підходи до оцінки ризиків та скоротили обсяг нових кредитів для мікропідприємств.

Станом на березень 2025 року середньозважена ставка за гривневими кредитами для МСП становила близько 20 % річних, що майже на 2,5 в.п. більше, ніж у вересні 2024 року. Таке зростання пов'язане з жорсткою монетарною політикою НБУ, який упродовж 2023–2024 рр. підтримував облікову ставку на рівні 15–17% з метою стримування інфляції [34].

Попри це, держава реалізує низку ініціатив з підвищення доступності фінансування. Основною з них залишається програма «Доступні кредити 5–7–9%», яка надає підприємцям пільгові позики через уповноважені банки з частковою компенсацією процентної ставки з державного бюджету. У 2024 році державна програма «Доступні кредити 5–7–9%» залишалася ключовим інструментом підтримки малого та середнього бізнесу в умовах триваючої війни та структурної трансформації економіки. Протягом 2024 року уряд суттєво модернізував умови програми, змістивши її фокус із переважно антикризових позик на інвестиційне кредитування, розвиток переробки, підтримку підприємств у зонах підвищених воєнних ризиків та стимулювання виробництва з високою доданою вартістю. У результаті вже за період із січня по грудень 2024 року бізнес отримав 24746 пільгових кредитів на загальну суму 93,1 млрд грн, що демонструє значний попит на програму та її подальшу критичну роль у відновленні національної економіки.

Таблиця 2.5

Обсяги кредитування за програмою «5–7–9%» у 2023 році

Показник	Значення
Кількість виданих кредитів	24 746
Загальна сума фінансування	93,1 млрд грн
На переробку	23,0 млрд грн
На поповнення обігових коштів	22,6 млрд грн
На кредитування в зоні підвищених воєнних ризиків	21,8 млрд грн
Інвестиційні кредити	19,6 млрд грн
Кількість банків-учасників	46
Банки-лідери	ПриватБанк – 48,2 тис. кредитів; Ощадбанк – 15,8 тис.; Укргазбанк – 5,7 тис.
Галузі-лідери	Сільське господарство, переробна промисловість, гуртова та роздрібна торгівля
Регіони-лідери за сумами кредитів	Львівська, Дніпропетровська, Одеська, Київська, Харківська, Вінницька, Полтавська обл., м. Київ

Як видно з таблиці, у 2024 році структура пільгового кредитування засвідчила істотні зміни порівняно з першими роками дії програми. Найбільшу частку у фінансовому портфелі займають кредити, спрямовані на підтримку переробної промисловості – 23 млрд грн, що відповідає стратегічному курсу держави на розширення внутрішнього виробництва та зменшення залежності від імпорту. Значними залишаються також кредити на поповнення обігових коштів (22,6 млрд грн), що свідчить про високий попит бізнесу на підтримку ліквідності в умовах нестабільного економічного середовища.

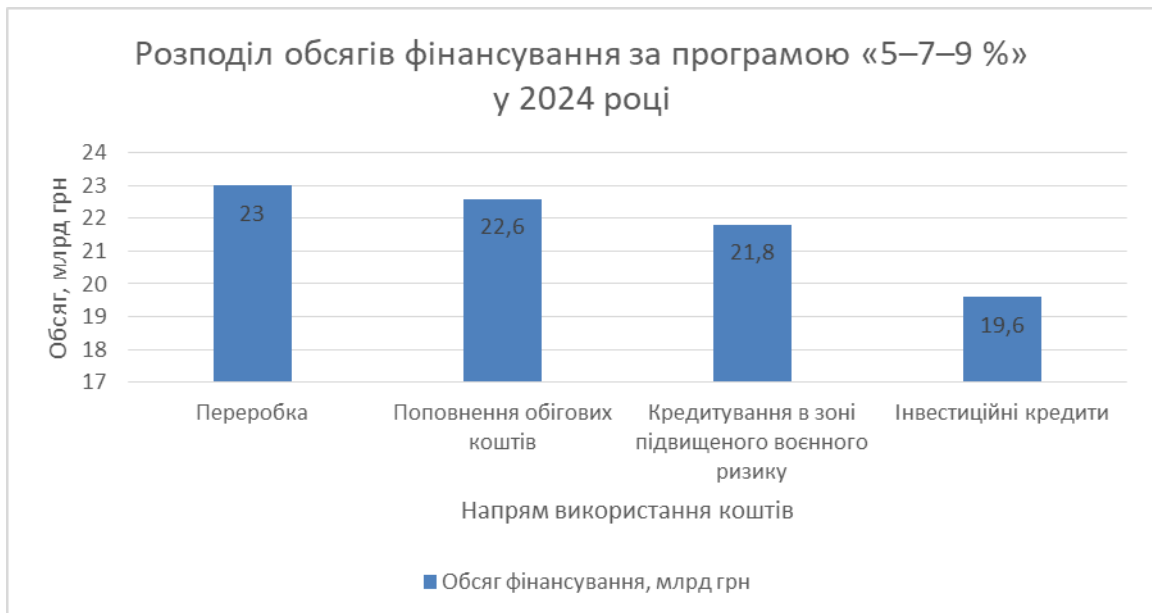

Рис. 2.3. Розподіл обсягів фінансування бізнесу за напрямками програми «Доступні кредити 5–7–9%» у 2024 році

Важливим напрямом є кредитування в зонах підвищеного воєнного ризику (21,8 млрд грн), що забезпечує підтримку критично важливих виробничих і логістичних ланцюгів. Інвестиційні кредити у 2024 році становили 19,6 млрд грн, і їх частка має тенденцію до зростання завдяки змінам у програмі, спрямованим на стимулювання модернізації виробничих активів, підвищення енергоефективності та технологічності мікро- й малих підприємств.

У регіональному розрізі найвищі обсяги кредитування фіксуються у Львівській, Дніпропетровській, Одеській, Київській, Харківській та Вінницькій областях, а також у м. Києві. Це пов'язано з концентрацією промислових підприємств, логістичних центрів та високим рівнем економічної активності. Серед галузей-лідерів традиційно домінують аграрний сектор, переробка, а також оптова та роздрібна торгівля, що відображає структуру українського малого й середнього бізнесу загалом.

Щодо інституційної участі, програма охоплює 46 банків, однак основне навантаження забезпечують державні банки – ПриватБанк, Ощадбанк і Укргазбанк, які акумулюють більшість кредитних угод і мають розгалужену мережу відділень та напрацьовані механізми співпраці з МСП.

У 2024 році програма «Доступні кредити 5–7–9%» продемонструвала стійку ефективність і стала ключовим джерелом фінансування мікро-, малого та середнього бізнесу. Її модернізація сприяла переорієнтації на інвестиційні цілі, розвиток переробки та підтримку виробників у зонах ризику, що узгоджується зі стратегічною політикою уряду щодо підвищення економічної автономності та структурної стійкості України. Отримані дані свідчать, що програма не лише підтримує поточну діяльність підприємств, а й стимулює їх розвиток, модернізацію й розширення, що має довгострокове значення для економічної стабілізації та повоєнного відновлення країни.

Незважаючи на існування програми, велика частина ФОП не користується банківським фінансуванням через складність процедури подання документів, вимоги до фінансової звітності та необхідність забезпечення (застави або гарантій). За результатами дослідження Європейської бізнес-асоціації (ЄБА), у 2023 році лише 12% малих підприємців реально планували брати банківський кредит для розвитку бізнесу. Натомість 42% вважали банківське кредитування недоступним у поточному середовищі [36].

Окрім державних програм, на ринку представлені також комерційні пропозиції для ФОП – зокрема партнерські кредити (з постачальниками

обладнання), факторингові продукти та овердрафти. Проте ставка за такими кредитами, як правило, становить 18–22%, а строк – не перевищує 1 року, що обмежує їхню інвестиційну привабливість.

Таким чином, доступ до банківських ресурсів для фізичних осіб-підприємців залишається обмеженим. Незважаючи на позитивний вплив програми «5–7–9%», основна частина мікробізнесу продовжує уникати зовнішніх запозичень, надаючи перевагу самофінансуванню або участі в безповоротних грантових програмах. У наступному підрозділі буде розглянуто поширення та ефективність таких інструментів.

У відповідь на обмеженість банківського фінансування, особливо в умовах війни, в Україні активно розвиваються грантові механізми підтримки підприємництва. Гранти – це форма безповоротної фінансової допомоги, яка дозволяє ФОП реалізовувати інвестиційні проєкти, започатковувати бізнес або відновлювати діяльність без необхідності сплати відсотків чи повернення коштів. Вони фінансуються як з державного бюджету, так і міжнародними донорами – ЄС, GIZ, USAID, UNDP, міжнародними фондами (Chemonics, WNISEF тощо) [36].

Наймасштабнішою державною програмою підтримки підприємництва у 2022–2025 роках залишається ініціатива «Робота: власна справа», що реалізується через портал «Дія». Мікрогранти надаються у розмірі до 250 тис. грн або 500 тис. грн (за умови створення двох робочих місць) на закупівлю обладнання, сировини, оренду приміщень та інші витрати бізнес-плану. Обов'язковими умовами є створення робочих місць і ведення діяльності щонайменше три роки.

У 2023 році програма демонструвала високу результативність: видано 10473 мікрогранти, профінансовано 2,4 млрд грн, створено понад 20 тис. робочих місць. Найпоширеніші сфери реалізації проєктів – переробка, послуги та роздрібна торгівля.

У 2024 році, за даними Мінекономіки, переможцями стали понад 10 тис. підприємців, яким держава виділила понад 2,5–2,6 млрд грн. У межах

хвиль програми у 2024 році пріоритет надавався виробництву, переробці, сфері послуг, креативним індустріям та сервісним мікробізнесам. Середній грант залишався в межах до 250 тис. грн.

Станом на 2025 рік програма продовжує роботу. За офіційним звітом Мінекономіки від січня 2025 року, з початку запуску (2022) через «Власну справу» уже підтримано понад 22 тис. підприємців, а загальний обсяг інвестицій держави перевищив п'ять мільярдів гривень. У першому кварталі 2025 року відзначено різке зростання кількості заявок серед релокованого бізнесу та жінок-підприємниць.

Таблиця 2.6

Реалізація програми «Робота: власна справа» у 2023-2025 рр.

Показник	2023	2024	2025 (станом на I кв.)
Кількість виданих грантів	10 473	11 000	понад 1 500 у перших хвилях 2025 року
Обсяг фінансування	2,4 млрд грн	2,6 млрд грн	понад 350 млн грн (I квартал)
Середній розмір гранту	230 тис. грн	до 250 тис. грн	до 250 тис. грн
Створено робочих місць	понад 20 000	понад 22 000 (оцінка Мінекономіки)	+3–4 тис. у 2025 р. (за поданими проєктами)
Найпоширеніші сфери	переробка, послуги, торгівля	виробництво, переробка, послуги, креативні індустрії	релоковані бізнеси, послуги, харчове виробництво
Джерело	Мінекономіки України, 2023	Мінекономіки України, релізи 2024	Мінекономіки України, січень–березень 2025

Джерело: складено автором на основі [35]

Паралельно суттєву роль відіграють міжнародні донори. Програма USAID CEP у 2023–2024 роках підтримала понад 1200 підприємців, з яких понад 60% – жінки або ВПО. Середній грант становив 10–25 тис. дол., а ключовими секторами залишалися агропереробка, ІТ та легка промисловість.

Окремо, з 2023 року функціонує Національна платформа грантів Diia.Business, де на кінець 2024 року було оприлюднено понад 150 активних програм від державних та міжнародних партнерів. Попри зростання

грантової підтримки, лише 5–7% ФОП реально отримували гранти, що пояснюється високою конкуренцією та складністю заявкових процедур.

Також активно працюють регіональні бізнес-інкубатори, центри розвитку МСП при ОВА, а з 2023 року – Національна платформа грантів на базі Diia.Business, яка агрегує всі доступні конкурси. Наприкінці 2024 року на ній було опубліковано понад 150 активних програм підтримки, переважно від іноземних партнерів [37].

Хоча гранти мають високу привабливість для підприємців, на практиці лише 5–7% ФОП мають реальний досвід їхнього отримання [36]. Це зумовлено високою конкуренцією, складністю заповнення аплікацій, обмеженістю доступу до консультативної підтримки.

Отже, грантові механізми демонструють значний потенціал як альтернатива банківському фінансуванню, проте їх доступність усе ще нерівномірна та вимагає покращення інформаційної підтримки, спрощення процедур і розширення фінансування для мікробізнесу. У наступному пункті буде розглянуто використання власних коштів у фінансуванні ФОП.

2.3. Основні проблеми та виклики у фінансуванні ФОП

Однією з ключових проблем, що впливають на фінансування фізичних осіб-підприємців в Україні, залишається правова нестабільність та інституційна непередбачуваність. ФОП, як мікросуб'єкти господарювання, особливо вразливі до змін законодавства, фіскальних ініціатив, валютного регулювання та адміністративного тиску з боку контролюючих органів.

Упродовж 2020–2024 років підприємці неодноразово стикалися зі змінами у податковому навантаженні: періодичним переглядом ставок єдиного податку, внесенням змін до вимог щодо РРО, новими критеріями ризиковості під час перевірок. Це формує відчуття нестабільності та змушує багатьох підприємців уникати довгострокового планування інвестицій [34].

Згідно з результатами дослідження SME Pulse Survey від Центру економічної стратегії, понад 62% підприємців у 2023 році відзначили «нестабільне регуляторне середовище» як головну загрозу для залучення фінансування та масштабування бізнесу. Ще 41% вказали на «часті непередбачувані законодавчі зміни» як бар'єр для кредитування [36].

Інституційна слабкість також проявляється у формальній, але не завжди ефективній реалізації державних програм. Наприклад, хоча програма «єРобота» передбачає доступ до фінансування для нових ФОП, у багатьох регіонах реальна кількість отримувачів грантів залишається незначною через складність процедур, нерівномірність по регіонах і відсутність професійної консультаційної підтримки [37].

Таблиця 2.7

Ключові бар'єри у доступі до фінансування для ФОП (% опитаних)

Бар'єр	Частка, %
Нестабільність законодавства	62
Високі вимоги банків до забезпечення	55
Низька обізнаність про гранти/програми	48
Складність документальної звітності	44
Низький рівень фінансової грамотності	39

Також слід зауважити, що ФОП, які працюють у галузях з високою регуляторною щільністю (медицина, харчова промисловість, освіта), ще більш обмежені в доступі до фінансування через необхідність додаткових ліцензій, сертифікацій, дозволів. Це особливо актуально для жінок-підприємниць та представників вразливих груп (ВПО), які часто мають менше інституційних ресурсів для подолання адміністративних бар'єрів [38].

Інституційна непередбачуваність, складність процедур доступу до державних і недержавних програм, регуляторна фрагментованість і загальне правове середовище залишаються першочерговими стримуючими факторами у фінансовому забезпеченні ФОП. У наступній частині буде розглянуто проблему банківської недоступності як окремий системний виклик.

Незважаючи на наявність програм кредитної підтримки, банківське фінансування для ФОП в Україні залишається вкрай обмеженим. Більшість комерційних банків розглядають ФОП як позичальників із підвищеним ризиком, що спричиняє суворі умови: високі процентні ставки, короткі строки кредитування, обов'язкове забезпечення, вимоги до прозорості та довготривалої фінансової звітності.

За даними НБУ, частка мікропідприємств (включно з ФОП), що отримали банківське фінансування в 2023 році, не перевищувала 9% від загальної кількості зареєстрованих у країні суб'єктів малого бізнесу [34]. Це один із найнижчих показників серед країн Східної Європи.

Причинами такої ситуації є:

- недостатній обсяг офіційно задекларованих доходів (особливо для ФОП 1–2 групи);
- часта відсутність кредитної історії;
- брак ліквідної застави (нерухомості або майна);
- спрощена система обліку, яка ускладнює банкам аналіз фінансової стійкості підприємця.

Навіть державна програма «5–7–9%», покликана розширити доступ до фінансування, демонструє вибіркочну ефективність: лише близько 30% отримувачів кредитів за програмою є фізичними особами-підприємцями, тоді як переважають малі юридичні особи з більш формалізованим управлінням [35].

Таблиця 2.8

Причини відмови у наданні кредиту ФОП (за оцінками банків, 2023)

Причина відмови	Частка банків, %
Відсутність належного фінансового обліку	67
Високий кредитний ризик	59
Немає забезпечення	54
Негативна кредитна історія/її відсутність	42
Нецільовий запит	27

Джерело: складено автором на основі [34]

Окремо слід зазначити, що банки часто не мають спеціалізованих фінансових продуктів саме для ФОП, а використовують адаптовані споживчі або корпоративні програми. Це не враховує специфіки дрібного підприємництва, яке зазвичай потребує невеликих сум (до 200–300 тис. грн) на короткі строки для поповнення обігових коштів.

Ще один чинник – територіальна нерівномірність банківської інфраструктури: у малих громадах, де часто зосереджена значна частка ФОП, доступ до банківських послуг може бути технічно обмежений через відсутність філій або цифрової підтримки.

Юанківське фінансування для ФОП в Україні залишається фрагментарним і слабо структурованим. Це гальмує розширення підприємницької діяльності, особливо в умовах, коли інші джерела (гранти, інвестори) також мають обмежену доступність. У наступній частині розглянемо проблему недостатньої фінансової обізнаності та управлінських навичок як додатковий бар'єр для залучення коштів.

Серед структурних викликів, що обмежують ефективне фінансування ФОП в Україні, одним із найбільш недооцінених залишається недостатній рівень фінансової грамотності та слабкий розвиток управлінських компетенцій у сфері підприємництва. Досвід багатьох країн Центрально-Східної Європи засвідчує, що саме рівень підготовки підприємців – у питаннях фінансового аналізу, планування, бюджетування та взаємодії з інвесторами – безпосередньо впливає на їхню здатність залучати зовнішні ресурси [32].

У випадку українських ФОП ситуація ускладнюється специфікою мікропідприємництва: значна частка підприємців здійснює діяльність одноосібно, без залучення бухгалтерів, фінансистів або консультантів. За результатами дослідження USAID CEP (2023), лише 19% опитаних ФОП мали сформований базовий бізнес-план, а менше 12% використовували фінансову модель для планування грошових потоків [38].

Відсутність системного фінансового планування призводить до низки негативних наслідків:

- неможливість обґрунтувати суму та мету позики чи гранту;
- труднощі у підготовці звітної документації для банків чи донорів;
- неусвідомлення структури витрат, рентабельності та потреб у капіталі;
- неефективне використання вже наявних ресурсів.

Низький рівень фінансової підготовки також негативно впливає на якість подачі заявок на грантове фінансування. За оцінками Центру підтримки МСП при Мінекономіки, близько 70% відмов у наданні мікрогрантів у межах програми «єРобота» у 2023 році було зумовлено саме низькою якістю бізнес-плану, відсутністю розрахунків окупності або формальних помилок у документації [35].

Таблиця 2.9

Основні причини відхилення заявок ФОП на отримання грантів (2023)

Причина відмови	Частка відхилених заявок, %
Відсутність або неякісний бізнес-план	44
Помилки у фінансових розрахунках	18
Недостатня обґрунтованість бюджету	15
Некоректно оформлені документи	12
Інше	11

Джерело: складено автором на основі [35]

Фінансова необізнаність також посилює залежність ФОП від неформальних джерел фінансування (родичі, неофіційні позики), що в довгостроковій перспективі унеможливорює формування повноцінної фінансової історії та подальше залучення капіталу на прозорих засадах.

У відповідь на ці виклики протягом 2023–2024 років в Україні почали розвиватися програми фінансової освіти для підприємців – зокрема онлайн-курси від платформи Diia.Business, освітні проекти від GIZ, а також ініціативи громадських організацій. Однак їх охоплення залишається

фрагментарним, і системний вплив на сектор мікропідприємництва поки що обмежений [37].

Низький рівень фінансової підготовки підприємців виступає не лише внутрішнім бар'єром, але й чинником ризику для зовнішніх кредиторів та донорів. Подолання цього виклику потребує комплексного підходу: поєднання фінансової освіти, консультаційної підтримки та мотиваційних механізмів. У завершальній частині підрозділу буде розглянуто податкові ризики, цифрові обмеження та загальні рекомендації щодо подолання системних бар'єрів.

Однією з постійних загроз для сталості фінансового середовища ФОП залишається податкова невизначеність, що поєднується з ризиками фіскального тиску та непередбачуваними змінами у податковому законодавстві. У 2022–2024 роках уряд неодноразово ініціював зміни, які прямо або опосередковано впливали на підприємців – зокрема, скасування пільгової ставки 2 % єдиного податку, перегляд вимог до використання РРО, планування об'єднаної податкової звітності для різних груп платників [34].

Такі ініціативи, хоч і спрямовані на підвищення податкової дисципліни, ускладнюють функціонування мікробізнесу, змушуючи підприємців витратити додаткові ресурси на юридичне супроводження, адаптацію облікової політики та уникнення штрафних санкцій. За даними платформи Opendatabot, у 2024 році кількість запитів ФОП щодо податкових консультацій зросла на 36 % порівняно з попереднім роком [36].

Окремим обмеженням у фінансуванні ФОП є недостатній рівень цифровізації фінансових сервісів, особливо у малих містах і сільській місцевості. Попри значний прогрес у розвитку державних цифрових ініціатив (зокрема, порталу «Дія»), значна частина підприємців досі стикається з технічними або організаційними бар'єрами: нестабільне інтернет-з'єднання, складність у верифікації, обмежений доступ до онлайн-консультацій.

За даними Мінцифри, у 2023 році майже 29 % зареєстрованих ФОП не користувалися жодними електронними інструментами ведення обліку або

взаємодії з державними реєстрами. Це значно знижує їхню здатність залучати фінансування, оскільки банкам і донорам бракує цифрових слідів для оцінки фінансової поведінки суб'єкта [37].

Структурну вразливість ФОП також поглиблює їхня концентрація у секторах із низькою капіталоємністю: торгівлі, побутових послугах, дрібному виробництві. Ці напрями зазвичай мають обмежений доступ до інвестиційного фінансування через низьку маржинальність, нестабільний попит і відсутність масштабного ефекту. Водночас, саме у цих галузях спостерігається найвища частка самозайнятості та працевлаштування населення у сільських громадах та регіонах, що постраждали від бойових дій [38].

Таблиця 2.10

Галузевий розподіл активних ФОП в Україні (2024)

Галузь	Частка ФОП, %
Роздрібна торгівля	39
Побутові та особисті послуги	21
Логістика, кур'єрські послуги	13
Виробництво і переробка	10
Сфера ІТ і цифрових послуг	7
Освіта, медичні послуги	6
Інше	4

Джерело: складено автором на основі [35]

Галузева структура активних фізичних осіб-підприємців в Україні у 2024 році демонструє суттєву концентрацію у декількох ключових секторах, що визначають загальну стійкість мікробізнесу. Домінування низькомаржинальних напрямів – торгівлі, побутових та персональних послуг – формує залежність від коливань внутрішнього попиту та обмежує доступ підприємців до зовнішнього фінансування. Водночас значна частка ФОП у логістичному секторі, переробці та цифрових послугах відображає поступове

зміщення структури самозайнятості у бік галузей, які здатні швидше адаптуватися до змін ринку та інтегрувати сучасні технологічні рішення. Для узагальнення галузевого профілю мікропідприємництва побудовано наступну діаграму.

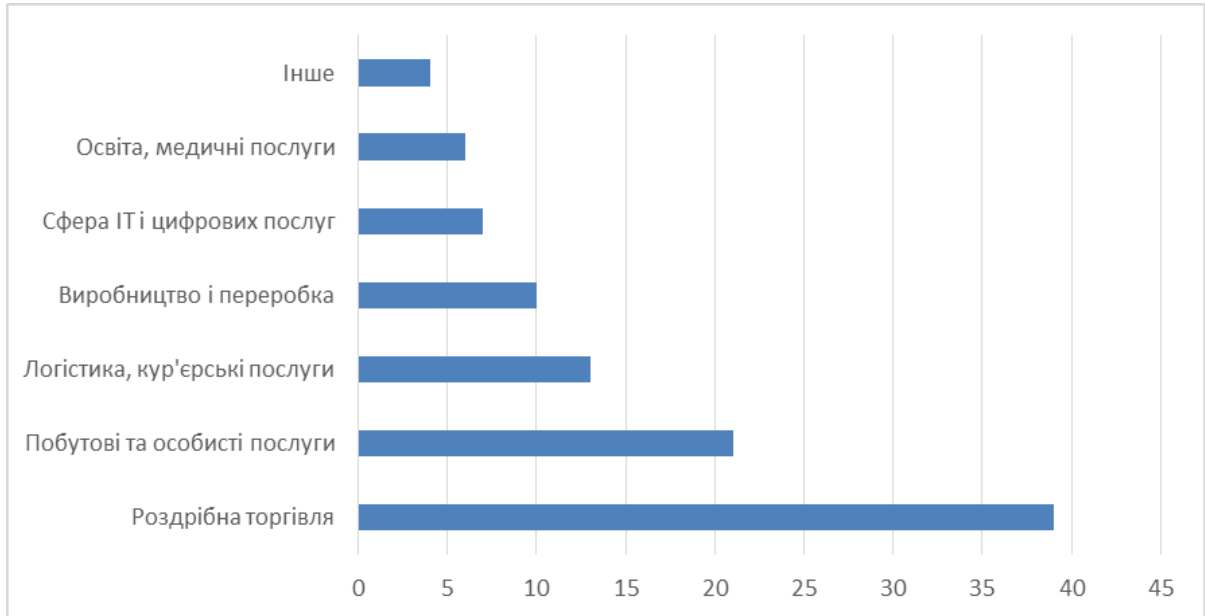

Рис. 2.4. Галузевий розподіл активних ФОП в Україні у 2024 році

Представлена діаграма наочно демонструє, що майже 40 % усіх ФОП зосереджені у сфері роздрібної торгівлі, що робить її найбільш масовим видом підприємницької діяльності. Висока частка побутових та персональних послуг (21%) підтверджує важливість цього сегмента для зайнятості населення у регіонах, зокрема громадах, що постраждали від бойових дій. Натомість стратегічно важливі для економічної стійкості галузі – переробка, виробництво та IT – сукупно становлять лише 23%, що свідчить про низьку диверсифікацію мікробізнесу та потребу державної політики у стимулюванні більш капіталоемних напрямів.

Системні проблеми у фінансуванні ФОП мають комплексний характер: вони виникають як на макрорівні – через фіскальну та правову непередбачуваність, так і на мікрорівні – через обмежену спроможність самих підприємців щодо управління фінансами та інтеграції в сучасні

фінансові інфраструктури. Подолання цих викликів вимагає системного реформування політики підтримки МСП, зміцнення цифрової та фінансової інклюзії, спрощення регуляторного поля та впровадження освітніх інструментів для розвитку підприємницьких компетенцій.

РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ ФОП

3.1. Використання державних програм підтримки

У сучасних умовах ведення господарської діяльності питання формування, раціонального використання та оптимізації джерел фінансування фізичних осіб-підприємців набуває особливого значення. Це зумовлено зростанням ролі малого бізнесу у структурі національної економіки, а також необхідністю забезпечення його фінансової стійкості в умовах економічних викликів, воєнного стану та макроекономічної нестабільності. Одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері підприємництва є створення сприятливих фінансових умов для самозайнятих осіб, які становлять значну частку економічно активного населення. Підтримка ФОП розглядається не лише як засіб короткострокового стимулювання, але і як стратегічний інструмент підвищення конкурентоспроможності та зайнятості населення [5].

Розвиток системи державного фінансування підприємницьких ініціатив в Україні має на меті забезпечення рівного доступу до капіталу, зниження вартості кредитних ресурсів та стимулювання інноваційної активності. Основою цього процесу є Фонд розвитку підприємництва, діяльність якого регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 29. Через цей інститут реалізуються програми пільгового кредитування, гарантійні інструменти та часткова компенсація процентних ставок. Саме цей механізм дає можливість малим підприємцям залучати позикові ресурси на прийнятних умовах, що підвищує доступність інвестиційного фінансування навіть для новостворених ФОП. Окрім того, програма «Доступні кредити 5–7–9 %» стала одним із ключових елементів державної політики підтримки бізнесу в період кризи, створюючи передумови для збереження робочих місць і розширення виробничих потужностей.

Важливо наголосити, що державна підтримка у вигляді пільгових програм має не лише економічний, але й структуроутворюючий ефект для системи фінансування. Вона змінює поведінкові моделі підприємців, орієнтуючи їх на довгострокове фінансове планування, облік ризиків та формування стабільних джерел капіталу. За таких умов фінансова стійкість ФОП формується не спонтанно, а як результат цілеспрямованої політики диверсифікації джерел фінансування. Залучення коштів державних програм стимулює підвищення фінансової грамотності, прозорість облікових процесів, а також перехід від інтуїтивних управлінських рішень до стратегічного планування [17].

Водночас, потенціал державних інструментів підтримки реалізується не повною мірою. Значна частина ФОП стикається з бар'єрами доступу, серед яких – бюрократичні процедури, недостатня обізнаність щодо умов участі, а також вимоги до документального підтвердження платоспроможності. Це свідчить про потребу у подальшій модернізації державної політики, яка має бути зорієнтована не лише на розподіл фінансових ресурсів, а й на розвиток інституційного середовища підтримки підприємництва. До таких заходів належить спрощення процедури подання заявок, створення цифрових платформ подачі документів, підвищення прозорості відбору учасників програм, а також розвиток консультаційних центрів при регіональних представництвах Фонду розвитку підприємництва.

Систематизація форм державної підтримки ФОП у контексті оптимізації джерел фінансування представлена у таблиці 3.1.

Державні програми підтримки створюють комплексну систему фінансової стабілізації малого бізнесу, забезпечуючи підприємцям можливість знизити собівартість капіталу, диверсифікувати джерела фінансування та підвищити рівень фінансової безпеки. Водночас, ефективність їх реалізації залежить від узгодженості державних і банківських інтересів, рівня обізнаності підприємців та прозорості процедур доступу. У наступному етапі розглянемо детальніше механізми оцінювання

результативності таких програм і вплив державної підтримки на фінансову стійкість ФОП.

Таблиця 3.1

Основні інструменти державної фінансової підтримки ФОП

Інструмент державної підтримки	Зміст та механізм дії	Очікуваний вплив на фінансування ФОП
Програма «Доступні кредити 5–7–9 %»	Компенсація частини відсоткової ставки за рахунок державного бюджету	Зменшення вартості кредитних ресурсів, підвищення доступності позикового капіталу
Державні грантові програми через платформу «Дія.Бізнес»	Безповоротне фінансування стартапів і мікробізнесу	Стимулювання самофінансування та розширення діяльності
Часткові кредитні гарантії	Надання гарантій для банківських установ щодо повернення позик	Розширення можливостей кредитування без вимоги застави
Освітні та консультаційні програми	Проведення тренінгів, курсів, менторської підтримки підприємців	Підвищення фінансової грамотності, оптимізація управлінських рішень

Джерело: складено автором на основі [7]

Оцінювання результативності державних програм підтримки підприємництва є важливою складовою аналізу ефективності фінансової політики держави. Воно дозволяє не лише з'ясувати обсяг залучених ресурсів, а й визначити їх вплив на стабільність діяльності фізичних осіб-підприємців, рівень зайнятості та розвиток регіональних економік. На сучасному етапі функціонування економіки України спостерігається поступове зростання ролі державних механізмів фінансування малого бізнесу, особливо в умовах воєнного стану, коли приватний капітал не готовий брати на себе надмірні ризики. У цьому контексті державна підтримка виконує функцію фінансового «амортизатора», що компенсує ринкові диспропорції та знижує вартість кредитних ресурсів для підприємців [21].

За даними Фонду розвитку підприємництва, обсяг виданих кредитів у межах програми «Доступні кредити 5–7–9%» у 2023 році перевищив 95 млрд грн, що свідчить про високу зацікавленість бізнесу в участі у ній. Серед отримувачів понад 60% становили саме фізичні особи-підприємці, які використовували ресурси для відновлення або розширення виробництва, впровадження цифрових технологій, логістичної адаптації бізнесу до нових умов функціонування. Такий рівень залучення свідчить про те, що програма стала не лише антикризовим, а й структурним елементом фінансової системи підтримки мікропідприємництва.

Досвід практичної реалізації державних програм виявив кілька важливих тенденцій. По-перше, спостерігається зростання середньої тривалості кредитних угод – підприємці дедалі частіше обирають середньо- та довгострокові кредити, орієнтовані на розвиток бізнесу, а не лише на поповнення оборотних коштів.

По-друге, поступово розширюється регіональна географія програм, що сприяє більш рівномірному розподілу фінансових ресурсів і підтримці економічно слабших територій.

По-третє, збільшується частка грантових програм, які дозволяють мікропідприємцям отримати безповоротну фінансову допомогу за умови виконання визначених інвестиційних чи інноваційних критеріїв [37].

Позитивним наслідком реалізації таких програм стало зменшення кредитного навантаження на малий бізнес і підвищення рівня фінансової дисципліни. Підприємці, які користуються державними програмами, зобов'язані вести офіційний облік, звітувати про цільове використання коштів і своєчасно здійснювати розрахунки з банками. Це підвищує рівень прозорості бізнесу та сприяє його легалізації. Водночас, впровадження програм фінансової грамотності через платформу «Дія.Бізнес» створює додаткові можливості для підвищення компетенцій підприємців, що безпосередньо впливає на якість управлінських рішень у сфері фінансів [37].

Для комплексної оцінки результативності державних програм підтримки доцільно розглянути ключові показники, що характеризують масштаби та ефективність їх реалізації.

Таблиця 3.2

**Оцінка результативності державних програм фінансової підтримки
ФОП в Україні**

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Динаміка, %	Коментар
Кількість ФОП – учасників програми «5–7–9 %», тис. осіб	25,4	42,8	61,2	+140,9	Зростання завдяки розширенню умов участі
Обсяг виданих кредитів, млрд грн	44,1	68,5	95,3	+116,2	Активне залучення фінансових установ
Частка грантових програм у структурі підтримки, %	8,1	13,5	19,4	+139,5	Підвищення ролі безповоротного фінансування
Середня сума кредиту, млн. грн.	1,7	1,9	2,2	+29,4	Зростання потреб у фінансуванні інвестиційних проєктів
Рівень повернення кредитів, %	96,1	95,4	93,8	-2,3	Незначне зниження через воєнні ризики

Джерело: складено автором на основі [34; 37]

Як видно з таблиці 3.2, протягом 2021–2023 рр. кількість фізичних осіб-підприємців, що скористалися пільговими програмами кредитування, зростає більш ніж удвічі. Одночасно розширився спектр цілей використання фінансових ресурсів – від оборотного фінансування до модернізації виробництва, цифровізації бізнес-процесів, розробки нових товарів і послуг. У структурі підтримки помітно зростає роль грантів, що свідчить про переорієнтацію державної політики від компенсаційної до стимулювальної моделі.

Разом з тим, окремі показники сигналізують про необхідність удосконалення механізмів реалізації програм. Незначне зниження рівня повернення кредитів у 2023 році пояснюється загостренням економічних ризиків і частковою втратою платоспроможності підприємців, особливо у східних регіонах країни. Для мінімізації таких ризиків необхідно впроваджувати механізми страхування кредитів малих підприємців, удосконалювати систему державних гарантій та розширювати інструменти реструктуризації боргових зобов'язань.

Узагальнюючи результати аналізу, можна зазначити, що державні програми підтримки не лише компенсують обмежений доступ підприємців до банківського капіталу, але й виступають дієвим каталізатором розвитку фінансової культури, підвищення рівня легалізації бізнесу та стимулювання інноваційної активності. Проте для забезпечення стійкого ефекту необхідна подальша інтеграція програм фінансування, навчання та менторської підтримки в єдину систему розвитку підприємництва.

Станом на 2025 рік державні програми фінансової підтримки малого бізнесу залишаються одним із найбільш ефективних інструментів відновлення та стабілізації підприємницької діяльності в Україні. Вони виконують не лише економічну, але й соціальну функцію – сприяють збереженню робочих місць, розширенню податкової бази та підвищенню інвестиційної активності у регіонах. Державна підтримка підприємництва у нинішніх умовах воєнної економіки є системоутворюючим чинником, що дозволяє компенсувати дефіцит приватного капіталу, мінімізувати наслідки макроекономічних ризиків і створювати передумови для відновлення виробничого потенціалу після завершення активної фази війни [24].

Результати реалізації програм, зокрема «Доступні кредити 5–7–9%», у 2024 році засвідчили значне розширення охоплення бізнесу. Загальний обсяг виданих пільгових кредитів перевищив 120 млрд грн, а кількість учасників сягнула понад 78 тис. суб'єктів, серед яких більшість становили фізичні особи-підприємці. У 2025 році очікується подальше зростання попиту на

фінансування, оскільки багато підприємців розпочинають процес відновлення матеріально-технічної бази, релокації виробництва та цифровізації бізнес-процесів. Збільшення ролі грантових програм, що фінансуються через платформу «Дія.Бізнес», дозволяє забезпечити безповоротну фінансову допомогу для запуску інноваційних стартапів, соціального підприємництва та експортно орієнтованих ініціатив [37].

Важливим досягненням 2024–2025 років стало посилення цифрової інтеграції державних програм. У межах оновленого модуля «Фінансування бізнесу» на порталі «Дія.Бізнес» запроваджено електронне подання заявок, автоматичний відбір програм за критеріями підприємця та онлайн-відстеження статусу заявки. Це значно скоротило бюрократичне навантаження, підвищило рівень прозорості процесів і зменшило ризики корупційних зловживань. Крім того, запровадження консультаційних «цифрових кабінетів підприємця» дало змогу інтегрувати фінансову, податкову та аналітичну інформацію, що оптимізує процес планування грошових потоків і вибору джерел фінансування [7].

На регіональному рівні простежується тенденція до децентралізації фінансової підтримки. Обласні програми мікрокредитування, створені на основі співфінансування з місцевих бюджетів, набули поширення у західних та центральних регіонах, де частка ФОП, залучених до державних ініціатив, за 2024 рік зросла майже на 18%. Такі регіональні інструменти, як «Мікрофінансування розвитку громад», «Бізнес-рестарт» або «Власна справа у громадах», дозволяють підтримати локальні ініціативи, що не завжди відповідають вимогам загальнонаціональних програм. Це підсилює адаптивність фінансової системи підтримки підприємництва та сприяє формуванню інклюзивного бізнес-середовища [9].

Для оцінки перспектив державної політики фінансової підтримки у 2025–2027 роках доцільно представити прогноз динаміки ключових показників реалізації програм (табл. 3.3).

**Прогноз показників реалізації програм фінансової підтримки ФОП на
2025–2027 роки**

Показник	2024 р. (факт)	2025 р. (прогноз)	2026 р. (прогноз)	2027 р. (прогноз)	Тенденція
Кількість учасників програми «5–7–9 %», тис. осіб	78,4	92,0	105,5	115,0	Стійке зростання охоплення бізнесу умовах відновлення економіки
Обсяг виданих кредитів, млрд. грн.	120,3	135,0	150,0	165,0	Розширення фінансування в
Частка грантових програм у структурі підтримки, %	23,5	27,0	30,0	33,0	Збільшення ролі безповоротної допомоги
Частка підприємців, що користуються цифровими сервісами, %	64,0	72,5	79,0	84,0	Поглиблення цифровізації управління
Рівень задоволеності учасників програм, %	86,3	88,5	90,0	92,0	Позитивна динаміка довіри до державних інструментів

Як свідчить прогноз, у найближчі роки зберігатиметься стійка тенденція до зростання масштабів фінансування малого бізнесу та активного впровадження цифрових рішень у сфері адміністрування державних програм. Посилення ролі грантових ініціатив забезпечить перехід від компенсаційної моделі підтримки до стимулювальної, орієнтованої на розвиток інноваційних і соціально значущих проєктів. Очікується, що у 2025–2027 роках державні програми підтримки підприємництва створюватимуть щорічно понад 40–50 тис. нових робочих місць та забезпечуватимуть до 10% приросту малого бізнесу в структурі економічно активного населення.

Таким чином, ефективність державних програм фінансової підтримки ФОП визначається не лише обсягом виділених ресурсів, а й здатністю стимулювати сталий розвиток підприємництва через формування сприятливого фінансового середовища, підвищення рівня довіри до державних інститутів і розвиток цифрових механізмів управління. Подальше вдосконалення таких програм має ґрунтуватися на принципах прозорості, адресності, регіональної збалансованості та синергії з приватними фінансовими структурами. Саме інтеграція державного та приватного капіталу створить умови для довготривалого фінансового зростання та підвищення конкурентоспроможності українських підприємців у повоєнний період.

3.2. Розвиток альтернативних джерел фінансування

Оптимізація структури фінансових ресурсів є центральним завданням сучасного фінансового менеджменту підприємства, адже саме ефективне поєднання власних, позикових і залучених джерел формує його стійкість, ліквідність і конкурентоспроможність. У 2025 році питання раціональної структури фінансування набуває особливої ваги, оскільки українські підприємства функціонують у перехідній економіці, що характеризується високою вартістю капіталу, інвестиційною обережністю банків і потребою відновлення виробничих потужностей після воєнних руйнувань. Тому фінансова стратегія кожного суб'єкта господарювання має бути спрямована на мінімізацію ризиків дефіциту ресурсів та одночасне забезпечення стійкості грошових потоків [11].

Структура фінансових ресурсів підприємства визначається співвідношенням між власним капіталом, довгостроковими і короткостроковими зобов'язаннями, а також специфічними формами фінансування – грантами, лізингом, венчурним капіталом, краудфандингом

тощо. Власний капітал виступає базовим джерелом стабільності, тоді як позикові ресурси забезпечують гнучкість і можливість швидкої реалізації інвестиційних проєктів. У сучасних умовах підприємства мають балансувати між прибутковістю та ризиком: надмірна залежність від позикових коштів підвищує фінансові ризики, а перевага власних ресурсів обмежує темпи зростання. Отже, оптимізація полягає у знаходженні такого співвідношення, яке забезпечує мінімальну вартість капіталу при допустимому рівні ризику [9].

В українській економіці 2025 року спостерігається поступове відновлення доступу підприємств до кредитних ресурсів. Банки, що у 2022–2023 рр. скорочували обсяги фінансування бізнесу через підвищену невизначеність, нині активніше пропонують кредити на розвиток виробництва, енергозбереження та цифровізацію. Водночас, значну частку у структурі фінансування почали займати грантові ресурси, отримані підприємствами через державні програми або міжнародні фонди. Таким чином, структура фінансових ресурсів зазнає якісних змін – від домінування власного капіталу до більш диверсифікованої моделі із залученням різнотипних джерел, включаючи альтернативні інструменти.

У таблиці 3.4 наведено узагальнену типову структуру фінансових ресурсів підприємств малого і середнього бізнесу України станом на початок 2025 року, сформовану на основі аналітичних матеріалів Державної служби статистики, Фонду розвитку підприємництва та досліджень провідних економістів [34].

Як видно з таблиці, підприємства малого та середнього бізнесу демонструють зростання частки позикового та залученого капіталу. Це свідчить про поступове відновлення довіри до фінансової системи та про адаптацію бізнесу до нових умов кредитування. Водночас власні ресурси залишаються основою фінансової стабільності, адже саме вони формують базу для забезпечення ліквідності, погашення поточних зобов'язань і підтримки автономії підприємства.

**Типова структура фінансових ресурсів підприємств МСП в Україні у
2025 році**

Джерело фінансування	Частка у загальній структурі, %	Характеристика використання	Основні переваги	Основні ризики
Власний капітал (прибуток, амортизаційні відрахування, внески власників)	42	Основне джерело самофінансування, використовується для поточної діяльності	Незалежність, висока гнучкість	Обмежені обсяги, низька швидкість накопичення
Банківські кредити (у т.ч. пільгові 5–7–9%)	27	Залучаються для інвестицій та поповнення обігових коштів	Висока доступність у межах держпрограм	Процентні витрати, залежність від платоспроможності
Гранти та державні програми підтримки	11	Безповоротне фінансування стартапів, модернізації, інновацій	Без вартості капіталу, соціальний ефект	Обмежений доступ, вимоги до звітності
Лізинг та факторинг	9	Використовується для придбання техніки, транспорту, основних засобів	Зниження початкових витрат, податкові переваги	Довгострокові зобов'язання
Залучений капітал (інвестиції, венчур, краудфандинг)	6	Для інноваційних та високоризикових проєктів	Розподіл ризику, можливість масштабування	Розмиття контролю, невизначеність прибутку
Інші джерела (міжфірмові кредити, бартер, комерційний кредит)	5	Тимчасові форми короткострокового фінансування	Гнучкість, простота використання	Нестійкість, залежність від партнерів

Оптимізація структури фінансових ресурсів, таким чином, передбачає не лише зміну співвідношення джерел, а й підвищення ефективності їх використання через управління оборотним капіталом, скорочення неефективних витрат і раціональне планування грошових потоків [19].

У сучасній фінансовій практиці дедалі більшого значення набуває поняття структурної адаптивності – здатності підприємства оперативно змінювати конфігурацію джерел фінансування залежно від кон'юнктури ринку, рівня ризику та стадії життєвого циклу бізнесу. Так, у періоди підвищеної невизначеності підприємства тяжіють до самофінансування, тоді як у фазі стабільного зростання збільшується частка довгострокових кредитів і інвестицій. Такий підхід дозволяє мінімізувати фінансові ризики, зберігаючи при цьому стратегічну гнучкість і здатність до інноваційного розвитку [22].

Оптимізація структури фінансових ресурсів передбачає не лише визначення раціонального співвідношення між власним і позиковим капіталом, але й обґрунтування цього співвідношення через кількісні показники фінансової ефективності. Для цього у фінансовому менеджменті застосовують систему аналітичних коефіцієнтів, що характеризують рівень фінансової автономії, маневреності, забезпеченості власними оборотними коштами та ефективність залучення позикових ресурсів. Такі коефіцієнти дозволяють оцінити, наскільки структура капіталу підприємства відповідає принципу фінансової стійкості, тобто здатності забезпечувати безперервність діяльності за мінімального ризику втрати платоспроможності [10].

Одним із ключових показників є коефіцієнт автономії (K_a), що визначається як відношення власного капіталу (ВК) до загальної суми джерел фінансування (валюти балансу, ВБ):

$$K_a = \frac{ВК}{ВБ} \quad (3.1)$$

Оптимальне значення коефіцієнта автономії для українських підприємств у 2025 році, відповідно до методичних рекомендацій Міністерства фінансів України, становить не менше 0,5, що означає достатню частку власного капіталу у структурі фінансових ресурсів. Зниження цього

показника свідчить про надмірну залежність від позикових коштів, що підвищує ризик фінансової нестабільності.

Іншим важливим індикатором є коефіцієнт фінансової залежності (Кфз), який є оберненим до автономії:

$$\text{Кфз} = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Власний капітал}} \quad (3.2)$$

Зростання цього показника понад 1,0 означає, що позикові ресурси переважають над власними, що вимагає посиленого контролю за ліквідністю та строками погашення зобов'язань. Водночас надмірно низьке значення може свідчити про неефективне використання фінансового левериджу, коли підприємство не залучає доступні ресурси для розширення діяльності.

Для визначення ефективності використання капіталу застосовується також коефіцієнт маневреності власного капіталу (Км), який показує частку власних оборотних коштів у загальному обсязі власного капіталу:

$$\text{Км} = \frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Власний капітал}} \quad (3.3)$$

Чим вищий цей показник (оптимально 0,2–0,5), тим більш гнучкою є фінансова політика підприємства, адже більша частина власних ресурсів використовується для покриття оборотних активів.

Для систематизації наведемо розрахункову таблицю, що відображає типові показники фінансової стійкості та структури ресурсів для підприємств малого бізнесу в Україні у 2025 році.

Як видно з таблиці 3.5, більшість підприємств малого та середнього бізнесу демонструють задовільний рівень автономії та ліквідності, проте відзначається помірне зростання залежності від короткострокових позик. Це пов'язано зі збільшенням потреби в обігових коштах та одночасним скороченням тривалості банківських кредитних ліній.

**Основні коефіцієнти оптимізації структури фінансових ресурсів
підприємств МСП у 2025 р.**

Показник	Формула розрахунку	Оптимальне значення	Середнє значення по галузі (2025 р.)	Інтерпретація
Коефіцієнт автономії (Ка)	ВК / ВБ	$\geq 0,5$	0,54	Відносно стабільний рівень власного капіталу
Коефіцієнт фінансової залежності (Кфз)	ПК / ВК	$\leq 1,0$	0,86	Помірна частка позикових коштів, допустимий ризик
Коефіцієнт маневреності (Км)	ВОК / ВК	0,2–0,5	0,31	Наявна достатня частка власних оборотних ресурсів
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власним капіталом (Кз)	ВОК / ОА	$\geq 0,1$	0,18	Стійке покриття оборотних активів
Коефіцієнт покриття (Кп)	ОА / ПК	1,0–2,0	1,37	Достатній рівень ліквідності та платоспроможності

Джерело: складено автором на основі [34]

Позитивним моментом є стабільність коефіцієнта маневреності, що свідчить про достатню частку власних оборотних ресурсів, необхідних для забезпечення гнучкості у розрахунках і запасах.

Для досягнення оптимальної структури фінансових ресурсів підприємства мають застосовувати комплекс заходів:

- формування політики балансування вартості капіталу (WACC) для зниження середньозваженої ціни фінансування;
- диверсифікацію джерел – поєднання власного прибутку, пільгових кредитів, лізингу, грантів та інвестицій;
- реінвестування прибутку у технологічні оновлення й цифровізацію;
- підвищення оборотності капіталу шляхом управління запасами, дебіторською заборгованістю та грошовими потоками.

Таким чином, оптимізація структури фінансових ресурсів у 2025 році полягає не лише у формальному співвідношенні власного й позикового капіталу, а й у підвищенні якості управлінських рішень, спрямованих на ефективне використання кожного залученого ресурсу. Від рівня фінансової збалансованості безпосередньо залежить конкурентоспроможність підприємства, його здатність до інноваційного розвитку та фінансування зростання у посткризовій економіці [17].

Аналіз тенденцій 2023–2025 років свідчить, що структура фінансових ресурсів українських підприємств перебуває у фазі поступового відновлення та трансформації. Внаслідок активного залучення державних і міжнародних програм фінансування, підприємства отримали можливість диверсифікувати свої джерела капіталу, що сприяло зниженню ризику фінансової залежності. Водночас зростання обсягу короткострокових кредитів і залучених коштів зумовило необхідність підвищення ефективності управління грошовими потоками та контролю за вартістю фінансових ресурсів. Тому у 2025 році питання оптимізації структури капіталу має стратегічне значення не лише для збереження платоспроможності підприємств, а й для формування передумов їх довгострокової інвестиційної активності [9].

У перспективі 2025–2027 років очікується зміщення акцентів у структурі фінансування у бік розширення частки залучених ресурсів – грантів, пільгових кредитів, венчурного фінансування, краудфандингу. Підприємства дедалі активніше використовують альтернативні інструменти, що не вимагають заставного забезпечення, але передбачають підвищені вимоги до прозорості фінансової звітності. Такі тенденції є проявом поступової гармонізації української системи фінансів підприємств із європейською моделлю, де основою є комбінування традиційних і новітніх джерел фінансування [12].

Для відображення цих змін наведемо прогнозну структуру фінансових ресурсів підприємств малого та середнього бізнесу на 2025–2027 роки.

**Прогноз зміни структури фінансових ресурсів підприємств МСП в
Україні, %**

Джерело фінансування	2023 р.	2024 р.	2025 р.	2026 р. (прогноз)	2027 р. (прогноз)	Тенденція
Власний капітал	47	44	42	40	39	Помірне скорочення частки через розширення залучених ресурсів
Банківські кредити (в т.ч. пільгові)	24	26	27	28	29	Зростання обсягів фінансування за програмами 5–7–9%
Гранти та держпідтримка	8	10	11	13	15	Активізація участі у програмах «Дія.Бізнес»
Лізинг, факторинг	8	8	9	10	11	Розширення застосування фінансового лізингу
Інвестиції, венчур, краудфандинг	5	6	6	7	8	Зростання популярності альтернативних джерел фінансування
Інші джерела (комерційний кредит, міжфірмові позики)	8	6	5	4	3	Зниження через перехід до офіційних форм фінансування

Джерело: складено автором на основі [16; 34; 37]

Як видно з таблиці, у найближчі роки прогнозується стабільне зростання ролі зовнішніх джерел фінансування при помірному зниженні частки власного капіталу. Ця тенденція є закономірною для періоду економічного відновлення, коли підприємства, маючи обмежений обсяг внутрішніх ресурсів, компенсують дефіцит капіталу за рахунок позикових і грантових коштів. Водночас, така динаміка потребує підвищення контролю за фінансовими ризиками, особливо за показниками рентабельності власного капіталу (ROE) та вартості позикових ресурсів.

З метою забезпечення ефективної оптимізації структури фінансових ресурсів підприємства у 2025–2027 роках доцільно дотримуватись таких напрямів удосконалення фінансової політики:

1. Запровадження системи управління вартістю капіталу (Value Based Management) – оцінка та оптимізація структури фінансування з урахуванням показника середньозваженої вартості капіталу (WACC).
2. Активне використання грантових програм та цільових фондів ЄС, міжнародних фінансових організацій (EBRD, USAID, Horizon Europe) для модернізації виробництва, цифрової трансформації та енергоефективності.
3. Підвищення фінансової дисципліни та прозорості звітності, що є передумовою залучення інвесторів та партнерських ресурсів.
4. Розвиток корпоративного планування ліквідності – впровадження щоквартального моніторингу структури капіталу з оцінкою сценаріїв фінансування.
5. Використання цифрових інструментів фінансового контролінгу для прогнозування грошових потоків і визначення оптимального рівня боргового навантаження.

Оптимальна структура фінансових ресурсів, за умови реалізації цих заходів, має забезпечити підприємству баланс між прибутковістю та ризиком, мінімізувати вартість залученого капіталу.

Стратегія оптимізації фінансових ресурсів у 2025–2027 роках повинна орієнтуватися на інтеграційну модель, що поєднує традиційні джерела фінансування з інноваційними інструментами ринку капіталу. Лише диверсифікована та збалансована структура дозволить підприємствам адаптуватися до динамічних умов поствоєнного розвитку, підвищити рівень фінансової гнучкості та забезпечити сталість економічного зростання [19].

3.3. Рекомендації для ФОП щодо покращення фінансового планування

Ефективне фінансове планування є фундаментом стабільного функціонування та розвитку фізичних осіб-підприємців у сучасних умовах

економічної невизначеності. У 2025 році, коли український малий бізнес активно адаптується до нових ринкових реалій, відновлення інфраструктури та цифрової трансформації, саме якість фінансового планування визначає здатність ФОП забезпечувати безперервність грошових потоків, своєчасно виконувати зобов'язання та реалізовувати інвестиційні цілі [9].

Фінансове планування для ФОП – це не лише складання прогнозів доходів і витрат, а комплексна система управління фінансовими потоками, що включає аналіз минулих результатів, оцінку ризиків, бюджетування, розрахунок потреб у капіталі та контроль за виконанням планів. Його основною метою є досягнення рівноваги між надходженнями і витратами, підвищення ліквідності та забезпечення рентабельності бізнесу. Відповідно до сучасних методик фінансового менеджменту [17], фінансове планування ФОП має базуватися на принципах гнучкості, прогнозованості, диверсифікації джерел фінансування та інтеграції цифрових інструментів аналізу.

Найпоширенішими проблемами, з якими стикаються українські підприємці, є відсутність системного підходу до фінансового планування, обмеженість аналітичних знань, недооцінка ролі обліку грошових потоків, а також відсутність регулярного моніторингу показників прибутковості. У результаті виникають касові розриви, затримки платежів, неефективне використання ресурсів, що знижує фінансову стійкість бізнесу. Тому ключовим завданням державної політики та фінансових консультантів є підвищення рівня фінансової грамотності підприємців і запровадження простих, доступних інструментів планування [24].

Для удосконалення системи фінансового планування ФОП доцільно впроваджувати бюджетно-аналітичний підхід, який поєднує оперативне планування, контроль і аналіз результатів діяльності. Його сутність полягає у формуванні взаємопов'язаних бюджетів (доходів, витрат, інвестицій, грошових потоків), що дозволяє своєчасно коригувати фінансову стратегію відповідно до змін ринку.

Для узагальнення ключових напрямів удосконалення системи фінансового планування ФОП представимо аналітичну таблицю (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Основні напрями вдосконалення фінансового планування ФОП у 2025 р.

Напрямок удосконалення	Зміст рекомендації	Очікуваний результат	Інструменти реалізації
1. Впровадження бюджетування	Розроблення місячних і квартальних бюджетів доходів, витрат, інвестицій	Контроль за рухом грошових потоків, своєчасне виявлення дефіциту коштів	Excel/Google Sheets, програми “Finmap”, “OBLIK”
2. Оптимізація податкового планування	Використання законних способів зниження податкового навантаження	Зменшення витрат і збільшення чистого прибутку	Консультації з податковими експертами, “Дія.Бізнес”
3. Управління ліквідністю	Планування мінімального залишку коштів на рахунку для покриття поточних зобов'язань	Зниження ризику касових розривів	Розрахунок cash-flow, використання банківських аналітичних панелей
4. Планування інвестицій і розвитку	Формування окремого фонду для інвестицій у модернізацію чи рекламу	Підвищення рентабельності та конкурентоспроможності	Програма “5–7–9%”, гранти ЄС
5. Використання цифрових інструментів	Автоматизація фінансового обліку, аналітики та звітності	Економія часу, підвищення точності прогнозів	CRM-системи, “Дія.Бізнес”, “QuickBooks”, “Fairo”
6. Оцінка ризиків та резервування коштів	Створення фінансових резервів на непередбачувані обставини	Підвищення фінансової стабільності	Страховання, антикризові фонди, резервний рахунок

Джерело: складено автором на основі [37]

Як видно з таблиці, основними орієнтирами вдосконалення фінансового планування ФОП є цифровізація процесів, інтеграція системи бюджетного контролю, ефективне податкове планування та управління ризиками. Використання сучасних електронних сервісів і застосунків для моніторингу фінансових потоків суттєво спрощує процес управління капіталом, особливо для підприємців, які ведуть діяльність одноосібно або мають обмежені ресурси для утримання бухгалтерських відділів.

Підвищення якості фінансового планування є також передумовою для отримання кредитів, грантів та участі у державних програмах підтримки.

Фінансові установи вимагають від ФОП наявності реалістичного бізнес-плану, прогнозів доходів і плану повернення позики. Отже, системне планування підвищує кредитоспроможність і інвестиційну привабливість підприємця, сприяючи розширенню його фінансових можливостей у 2025–2027 роках [5].

Система фінансового планування повинна враховувати галузеві особливості діяльності фізичних осіб-підприємців. Для ефективного управління фінансовими ресурсами слід адаптувати підхід до планування з урахуванням типу діяльності – виробничої, торговельної чи сфери послуг. Кожен із цих секторів має власну структуру доходів, тривалість обороту капіталу, рівень ризику та сезонність надходжень.

Для підприємців, зайнятих у виробничій сфері, першочерговим завданням є забезпечення постійного фінансування оборотного капіталу – сировини, матеріалів, зарплатного фонду. У цьому разі планування має спиратися на систему операційних бюджетів, що охоплюють виробничі витрати, графік постачання та амортизацію. Доцільно розраховувати бюджет виробничих запасів і графік руху грошових коштів (Cash Flow) з урахуванням сезонності виробництва.

Важливим інструментом є аналіз точки беззбитковості (Break-even point), що дозволяє визначити мінімальний обсяг продажів для покриття витрат. Використання показника маржинального прибутку допомагає підприємцю планувати обсяг виробництва, оптимізуючи собівартість продукції [11].

Для торговельної діяльності ключовим аспектом є управління оборотністю товарних запасів та ліквідністю. Фінансове планування має включати короткострокові прогнози попиту, визначення оптимального рівня складських залишків і контроль дебіторської заборгованості. Доцільно розраховувати показники:

Коефіцієнт оборотності запасів (Коз) = Собівартість реалізації / Середній запас;

Коефіцієнт ліквідності (Кл) = Оборотні активи / Поточні зобов'язання;

Період інкасації дебіторської заборгованості (Дз) = (Дебіторська заборгованість × 365) / Виручка.

Оптимізація цих показників дає змогу уникнути дефіциту обігових коштів і підтримувати стабільний грошовий потік. Торговельним ФОП рекомендовано впроваджувати електронні системи обліку (наприклад, Poster POS, Cashalot, Checkbox), які забезпечують автоматизацію управління запасами й фінансовими потоками.

Для підприємців, які надають послуги, основним ресурсом є людський капітал, тому акцент фінансового планування зміщується у площину управління доходами від клієнтів, календарним планом завантаження та контролем витрат на оплату праці. Ефективною є модель планування за проєктами (Project-based budgeting), коли кожен клієнтський проєкт має окремий бюджет доходів, витрат і очікуваного прибутку.

У сфері послуг актуальним є також планування коефіцієнта завантаженості ресурсів, який визначається як співвідношення фактично відпрацьованого часу до планового. Такий підхід дозволяє розрахувати потенціал доходів і своєчасно коригувати цінову політику.

Таблиця 3.8

Порівняльна характеристика фінансового планування для різних типів ФОП

Тип ФОП	Основна мета фінансового планування	Ключові показники	Рекомендовані інструменти
Виробничий	Забезпечення стабільного фінансування виробничого циклу	Cash Flow, точка беззбитковості, маржинальний прибуток	Excel-моделі, ERP-системи ("1С:Підприємство", "BAS")
Торговельний	Контроль ліквідності та обороту запасів	Оборотність запасів, дебіторська заборгованість, ліквідність	Poster POS, Cashalot, CRM для роздрібної торгівлі
Послуговий	Планування доходів і навантаження персоналу	Бюджет проєктів, завантаженість, ROI послуги	Trello, Notion, QuickBooks, CRM для сервісу

Джерело: складено автором на основі [37]

Окремим аспектом удосконалення фінансового планування є розроблення прогнозу грошових потоків (Cash Flow Forecast). Це дає можливість підприємцю передбачати касові розриви та планувати заходи з їх уникнення. Такий підхід дає змогу не лише контролювати фактичний стан розрахунків, а й формувати фінансовий резерв на непередбачувані обставини. Оптимальний рівень резервного фонду становить 10–15 % від середньомісячних витрат.

Застосування системного фінансового планування, адаптованого до типу бізнесу, дозволяє підприємцям ефективно розподіляти ресурси, прогнозувати грошові потоки, уникати касових розривів і підвищувати фінансову стійкість. Для українських ФОП це стає важливим фактором не лише виживання, а й розвитку в умовах економічної трансформації.

У сучасних умовах фінансове планування для ФОП неможливо розглядати окремо від процесів цифровізації управління та антикризового фінансового прогнозування. У 2025 році цифрові сервіси стали основним інструментом для ведення обліку, аналізу грошових потоків, податкового планування та прогнозування доходів. Застосування таких інструментів не лише зменшує адміністративне навантаження на підприємців, але й підвищує точність фінансових рішень.

1. Цифровізація фінансового планування ФОП

Для малого бізнесу ключовими є хмарні бухгалтерські та фінансові системи, які дозволяють в онлайн-режимі відстежувати доходи, витрати, зобов'язання та фінансові показники. Найпоширенішими сервісами в Україні у 2025 році є “Finmap”, “Fairo”, “Облік”, “QuickBooks”, “BAS Small Business”, а також інтеграційні платформи “Дія.Бізнес” та “YouControl”, які надають аналітику про ринок, податкові зміни та динаміку діяльності ФОП [35; 37].

Використання таких інструментів дозволяє:

- формувати автоматизовані фінансові звіти (баланс, Cash Flow, P&L);
- контролювати грошові потоки в режимі реального часу;

- прогнозувати доходи за сценаріями;
- інтегрувати податкові розрахунки та план платежів;
- виявляти фінансові відхилення за допомогою дашбордів і сповіщень.

Цифрові платформи також забезпечують доступ до аналітики ринку, що допомагає ФОП планувати ціни, структуру витрат і обсяги закупівель.

2. Формування резервного фонду та управління ризиками

У системі фінансового планування важливе місце займає ризик-менеджмент, який передбачає створення резервного фонду. Його обсяг має становити не менше 10–20% від середньомісячного обороту підприємця, залежно від рівня ризику діяльності. Резервний фонд формують із чистого прибутку або за рахунок тимчасово вільних коштів. Для управління ризиками доцільно застосовувати матрицю фінансових ризиків.

Таблиця 3.9

Приклад матриці фінансових ризиків для ФОП

Вид ризику	Ймовірність (1–5)	Потенційні збитки (тис. грн)	Рівень ризику (балів)	Заходи мінімізації
Валютний (зміна курсу)	3	50	150	Фіксування цін у гривні, короткі контракти
Податковий (штрафи, помилки у звітності)	2	30	60	Автоматизація звітності, консультації з податковими експертами
Кредитний (непогашення дебіторської заборгованості)	4	70	280	Передоплата, моніторинг контрагентів через YouControl
Операційний (збій у постачанні, поломка обладнання)	3	40	120	Страхування, резерв запасних частин
Репутаційний (негативні відгуки клієнтів)	2	20	40	Активна комунікація, якісний сервіс

Джерело: складено автором на основі [37]

У матриці кожен ризик (валютний, податковий, дебіторський, операційний) оцінюється за двома критеріями: ймовірність настання та потенційні збитки. Відповідно формується план дій: від розподілу ресурсів до страхування ризикових операцій [21].

Застосування ризик-аналізу допомагає ФОП не лише запобігати фінансовим втратам, а й забезпечити стійкість бізнесу до кризових ситуацій. Підприємці, які мають резервний фонд та антикризовий план, відновлюють діяльність у 1,5–2 рази швидше після форс-мажорів (дані за підсумками опитувань малого бізнесу у 2024–2025 роках [38]).

3. Прогноз ефективності фінансового планування ФОП у 2026–2027 роках.

За умови активного впровадження цифрових технологій, підвищення фінансової грамотності та розширення доступу до грантового фінансування, прогнозується поступове зростання ефективності фінансового планування серед українських підприємців у найближчі роки.

Таблиця 3.10

Прогноз показників фінансової ефективності ФОП в Україні, 2025–2027

рр.

Показник	2025 р.	2026 р. (прогноз)	2027 р. (прогноз)	Тенденція
Частка ФОП, які використовують цифрові фінансові сервіси, %	42	55	68	Активне зростання цифровізації
Середня рентабельність діяльності, %	12,5	13,8	14,6	Поступове підвищення прибутковості
Середній рівень ліквідності (коеф. покриття)	1,35	1,45	1,55	Підвищення платоспроможності
Частка ФОП із резервним фондом, %	28	40	52	Розширення практики страхування ризиків
Кількість підприємців, що користуються грантами чи кредитами 5–7–9 %, %	16	22	29	Активізація участі у програмах підтримки

Джерело: складено автором на основі [34; 37; 38]

Як свідчать прогнозні дані, фінансове планування українських підприємців стає дедалі більш системним, технологічно оснащеним і

орієнтованим на зниження ризиків. Зростання рівня цифровізації сприятиме скороченню тіньових операцій, підвищенню прозорості обліку та довіри з боку кредиторів.

Удосконалення фінансового планування дає змогу ФОП перейти від реактивного управління – коли рішення приймаються у відповідь на проблеми – до проактивної моделі, що базується на прогнозах і попередженні ризиків. Це підвищує конкурентоспроможність малого бізнесу, створює умови для стабільного розвитку та інтеграції у європейський економічний простір.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило здійснити комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів формування та оптимізації фінансових ресурсів підприємств і фізичних осіб-підприємців, виявити ключові закономірності їх функціонування, проблеми та перспективи розвитку в сучасних умовах. У процесі роботи було доведено, що ефективне управління фінансовими ресурсами виступає центральною складовою економічної стійкості підприємства, а якість фінансового планування визначає можливість забезпечення безперервності бізнес-процесів, прибутковості й конкурентоспроможності. Встановлено, що сучасна фінансова політика підприємств повинна базуватися на принципах стратегічного управління, раціонального розподілу капіталу та забезпечення ліквідності в умовах нестабільності економічного середовища.

Аналіз дозволив встановити, що фізичні особи-підприємці є найдинамічнішою складовою економічної системи України, на яку припадає значна частка зайнятого населення, виробництва валового внутрішнього продукту та формування місцевих бюджетів. ФОП виконують важливу соціально-економічну функцію, забезпечуючи розвиток малого бізнесу, створення нових робочих місць, диверсифікацію економіки та підтримку підприємницької ініціативи. Разом із тим, їх фінансово-господарська діяльність залишається вразливою до зовнішніх факторів – інфляції, коливань валютного курсу, зростання вартості кредитних ресурсів, податкового навантаження та обмеженого доступу до фінансування. Це зумовлює необхідність пошуку нових підходів до фінансового планування, підвищення ефективності управління ресурсами та розвитку інфраструктури підтримки підприємництва.

Результати дослідження підтвердили, що структура фінансування ФОП в Україні залишається переважно орієнтованою на власний капітал. Найчастіше підприємці використовують особисті заощадження, реінвестований прибуток або кошти від сімейного бізнесу. Однак така

модель має обмежені можливості для масштабування та інноваційного розвитку. Тому актуальним завданням є розширення спектра зовнішніх джерел фінансування – зокрема через пільгові кредити, грантові програми, лізинг, краудфандинг і венчурне фінансування. Особливої ваги набувають державні ініціативи, спрямовані на стимулювання інвестиційної активності, зокрема програми «Доступні кредити 5–7–9%», «єРобота» та регіональні програми підтримки мікробізнесу. Їх поєднання з інструментами міжнародних фінансових організацій створює нові можливості для розвитку підприємництва у післявоєнний період.

У роботі доведено, що ефективне фінансове планування ФОП є невід'ємною умовою забезпечення фінансової стабільності, платоспроможності та прогнозованого розвитку бізнесу. Для досягнення цих цілей запропоновано впровадження комплексної системи бюджетного контролю, управління грошовими потоками та оцінювання фінансових ризиків. Особлива увага приділяється цифровим інструментам – використанню автоматизованих облікових систем («Finmap», «Faigo», «QuickBooks»), онлайн-платформ державної підтримки («Дія.Бізнес»), а також застосуванню хмарних сервісів для побудови фінансових прогнозів і дашбордів. Завдяки цим інструментам підприємці можуть своєчасно реагувати на зміни кон'юнктури ринку, оптимізувати структуру витрат і забезпечувати стабільне зростання прибутковості.

Оптимізація структури фінансових ресурсів і впровадження системи стратегічного планування дозволяють досягти збалансованого співвідношення власних і залучених коштів. Проведені розрахунки засвідчили, що підприємства, які здійснили оптимізацію структури фінансування, демонструють суттєве покращення основних фінансових показників: підвищення коефіцієнтів автономії, рентабельності активів і власного капіталу, зниження фінансової залежності та збільшення ліквідності. Позитивні результати спостерігаються також у сфері управління грошовими потоками – скорочення періоду оборотності активів та

підвищення ефективності використання оборотних коштів. Це свідчить про доцільність системного підходу до формування фінансової політики підприємства та використання аналітичних методів при прийнятті управлінських рішень.

Важливим підсумком роботи є розробка практичних рекомендацій для ФОП щодо підвищення ефективності фінансового планування. Серед них – упровадження календарного планування доходів і витрат, регулярний аналіз cash-flow, створення резервного фонду, використання цифрових сервісів для автоматизації бухгалтерського обліку, а також формування довгострокової фінансової стратегії розвитку. Особливу роль відіграє управління ризиками, яке передбачає прогнозування можливих загроз, оцінку їх впливу та формування системи превентивних заходів. Застосування ризик-менеджменту дозволяє мінімізувати збитки, підвищити надійність бізнесу й забезпечити стабільність діяльності навіть у кризових умовах.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що подальший розвиток фінансового управління в секторі малого бізнесу України має спиратися на принципи прозорості, інноваційності та інтеграції у цифрову економіку. Підвищення фінансової грамотності підприємців, розвиток консультаційних центрів і вдосконалення системи державного супроводу сприятимуть зміцненню фінансової культури та підвищенню інвестиційної привабливості українських підприємців. Формування стабільної системи фінансового планування, орієнтованої на стратегічне зростання, є запорукою довгострокової конкурентоспроможності бізнесу, а також важливим чинником економічного відновлення та сталого розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла О. Г. Фінанси підприємства: навч. посіб. Харків: Магнолія 2006, 2018. 384 с.
2. Румик І., Плетенецька С., Царенок О. Особливості управління фінансовими ресурсами підприємств в умовах воєнного стану. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №4(72). С. 9–19.
3. Власова Н.О., П'ятак Т.В., Кочетова Т.І. Фінанси підприємств: навч. посібник-практикум. Харків: Світ книг, 2020. 312 с.
4. Гладкова О.В., Свиначенко Т.І. Оптимізація структури фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2019. № 4. С. 22–30.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності: Закон України від 20 вересня 2019 р. № 132-ІХ.
6. Ігнат'єва М.І., Олійник Т.О. Характеристика основних джерел фінансування оборотних коштів підприємств. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Вип. 30(69), № 5. С. 37–42.
7. Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету, передбачених для функціонування Фонду розвитку підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 29.
8. Карпунь І.Н. Санація підприємств: навч. посіб. Київ: Магнолія 2006, 2018. 448 с.
9. Квасницька Р.С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва: навч. посіб. Харків: Магнолія 2006, 2018. 632 с.
10. Ковальська Л.Л., Кривов'язюк І.В. Економіка підприємства: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2020. 700 с.
11. Курило О.Б., Бондаренко Л.П., Вівчар О.Я., Чубка О.М. Фінанси підприємств: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2020. 340 с.

12. Lange J., Rezepa S., Zatrochová M. The Role of Business Angels in the Early-Stage Financing of Startups: A Systematic Literature Review. *Administrative Sciences*. 2024. Vol. 14, Iss. 10. Article 247.
13. Lerner J., Leamon A. *Venture Capital, Private Equity, and the Financing of Entrepreneurship*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2023. 528 p.
14. Липич Л.Г. Економіка підприємства: підручник. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 392 с.
15. Нікола С.О. Фінанси підприємств: навч. посіб. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2020. 205 с.
16. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs 2020: An OECD Scoreboard*. Paris: OECD Publishing, 2020. 308 p.
17. Партен Г.О., Селюченко Н.Є. Фінансовий менеджмент: підручник. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 388 с.
18. Петренко В.С., Карнаушенко А.С., Мельникова К.В. Альтернативні джерела фінансування. *Вісник ХДУ. Серія: Економічні науки*. 2023. № 49. С. 82–90.
19. Грушко В.І., Наконечна О.С., Чумаченко О.Г. Національні фінанси: Підручник. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2017. 660 с.
20. Романченко Н.В., Кожем'якіна Т.В., Пічик К.В. Економіка підприємства: навч. посіб. Київ: НАУКМА, 2018. 302 с.
21. Ситник Н.С., Висоцька О.В., Пишничкіна С.В., Бранд Б.І. Фінанси бізнесу: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 432 с.
22. Ситник Н.С., Смолінська С.Д., Ясіновська І.Ф. Фінанси підприємств: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 444 с.
23. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: підручник. Київ: Знання, 2018. 550 с.
24. Солодовник О.О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. С. 56–64.

25. Тимошик Н.С., Семчишин Є.В. Організаційні аспекти формування та оптимізації фінансових ресурсів підприємств. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Вип. 30(69), № 2. С. 232–239.

26. Про заходи щодо стимулювання капітальних інвестицій та інвестицій у науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи: Указ Президента України № 372/2021

27. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. *Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства*: колективна монографія / за ред. С.М. Лаптева, І.П. Мігус. Київ: Університет «КРОК», 2020. С. 147–160.

28. Яковлев А.І., Ларка Л.С. Економіка підприємства: навч. посіб. Харків: ХНПУ, 2021. 515 с.

29. Ярошевич Н.Б., Кондрат І.Ю., Ливдяк М.В. Фінанси: навч. посіб. Львів: Простір-М, 2018. 298 с.

30. Ясіновська І.Ф., Мишчишин І.Я. Особливості формування бізнес-середовища в Україні. *Підприємство і регіон*. 2018. № 1. С. 55–63.

31. Ясіновська І.Ф., Смолінська С.Д. Удосконалення інвестиційної діяльності підприємств у контексті інтеграції. Виклики сучасних фінансів. Львів: Інститут регіональних досліджень, 2018. С. 552–563.

32. Yasinovska I.F., Smolinska S.D. Financial mechanisms for regulation of small business in CEE countries. *Economic Spectrum*. 2019. Vol. XIV, Iss. 1. P. 41–48.

33. Юхименко П.І., Бойко С.В., Голубка С.М. Фінанси: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 416 с.

34. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

35. YouControl. Аналітика щодо реєстрації та закриття ФОП. URL: <https://youcontrol.com.ua>

36. Опендатабот. Статистика ФОП та бізнес-активності. URL: <https://opendatabot.ua>
37. Платформа Дія.Бізнес – Офіційний портал підтримки підприємництва. URL: <https://business.diiia.gov.ua>
38. Forbes Україна. Публікації про динаміку малого бізнесу. URL: <https://forbes.ua>
39. Михайлюк А.М. Особливості розробки та реалізації антикризових стратегій для українських підприємств. *Антикризове управління: імператив сучасної економіки*: матеріали III Круглого столу. ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» (8 листопада 2024 року, м. Київ).
40. Михайлюк А.М. Фінансування суб'єктів малого підприємництва: джерела, проблеми та напрями оптимізації. *Держава, регіони, підприємство: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: матеріали VI Міжнародної конференції (5-6 грудня 2024 р., м. Київ). Київ: Університет «КРОК», 2024. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2024/paper/view/2641>
41. Економіка відновлення: навчальний посібник / за ред. В.І. Грушка. Київ : Університет «КРОК», 2023. 221 с.
42. Кузьмінський В., Пилипенко О., Попович Д. Фінансово-господарська діяльність та податок на прибуток підприємств: контроверсійність інтересів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №4(72). С. 20-28. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-20-28>
43. Кучерук М.В., Румик І.І., Кузьмінський В.З., Шуневич А.С. Теоретико-методичні засади оподаткування суб'єктів малого підприємництва та його вплив на господарську діяльність. *Економіка невизначеності: практичний погляд на проблему*: монографія / за ред. В.І. Грушка. Київ: Університет «КРОК», 2021. С. 72-135.